

Islamic Maaref University

Scientific Journal
ISLAMIC REVELUTION STUDIES

Vol. 22, Autumn 2025, No. 82

A Study of the Sociological Dimensions of the Second Step Declaration in Realizing a New Islamic Civilization

Hassan Khanjari ¹ \ Ensiyeh Mahini ² \ Bagher Gorgin ³ \ Habib Pasalarzadeh ⁴

1. PhD Candidate in Sociology, Bushehr Branch, Islamic Azad University, Bushehr, Iran.
khanjari.hassan1@gmail.com
2. Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Bushehr Branch, Islamic Azad University, Bushehr, Iran (Corresponding Author).
nc1388@gmail.com
3. Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Bushehr Branch, Islamic Azad University, Bushehr, Iran. *b_gorgin65@yahoo.com*
4. Assistant Professor, Department of Sociology, Bushehr Branch, Islamic Azad University, Bushehr, Iran. *paasalar@gmail.com*

Abstract Info	Abstract
Article Type: Research Article	The recommendations of the Supreme Leader of the Islamic Revolution in the Second Step Declaration of the Revolution are considered as major strategies for the civilizational movement of Iranian society. Therefore, the aim of this research is to study the sociological dimensions of the Second Step Declaration of the Revolution in realizing a new Islamic civilization. The research method is descriptive-analytical and with a content analysis approach and using library resources. The results showed that among the sociological dimensions of the Second Step Declaration of the Revolution in realizing a new Islamic civilization, unity, participation, strengthening the system, legality and legalism, religious leadership, insight-building, enemy identification, demarcation with the enemy, hope-building, Islam-centeredness, peaceful coexistence, confronting extremism and excess, Islamic rapprochement and consensus can be mentioned. The most important social goals of realizing a new Islamic civilization include the stability and security of the country, unique advances in various fields including science and technology, public participation in various fields of the country, and ultimately the expansion of the Iranian and Islamic lifestyle.
Received: 2024	
Accepted: 2024	
Keywords	Ayatollah Khamenei, Civilization, New Islamic Civilization, the Second Step of the Revolution Declaration, Political Sociology.
Cite this article:	Khanjari, Hassan, Ensiyeh Mahini, Bagher Gorgin & Habib Pasalarzadeh (2025). A Study of the Sociological Dimensions of the Second Step Declaration in Realizing a New Islamic Civilization. <i>Islamic Revelation Studies</i> . 22 (3). 185-212. DOI: ??
DOI:	??
Publisher:	Islamic Maaref University, Qom, Iran.

Introduction

This study examines the "Second Phase of the Revolution Statement" as a strategic plan for a new Islamic civilization in the thought of the Supreme Leader of the Islamic Revolution. The central challenge for research is to explain the sociological dimension of the "Statement", to see it not only as a public statement, but as a blueprint for the institutionalization of the Revolution, based on 40 years of experience and historical context. The document defines a new Islamic civilization as a multi-dimensional entity that requires progress in the economic, political, and cultural spheres, with a strong focus on economic autonomy and justice. The theoretical framework synthesizes Islamic views on monotheism and justice with sociological theories of structural functionalism, soft power, and the theory of conflict. This synthesis presents the "Statement" as a comprehensive operational framework for a long-term development policy. The article concludes that, by giving priority to self-confidence, scientific progress and strategic mobilization of young people, the second phase statement effectively outlines the path of social and civilizational building, making the desired future a reality.

Methodology

This theoretical study used a developmental approach. The research design was descriptive-analytic, using the library method to examine documents, books and articles relating to the development of Islamic civilization. Data were collected by a systematic note-taking process, drawing information from reference texts found in libraries and from validated online databases. The data collected, including digital images and text extracts, has been organized and synthesized according to the specific research topics. Critical reviews of specialized literature have served as an essential tool for compiling data. Analytically, the study incorporates both inductive and deductive reasoning. According to the standard scientific method, research proceeds inductively from observation to the formation of a hypothesis, and deductively from the hypothesis to the logical deduction. These conclusions are then evaluated against existing knowledge and evidence to confirm or reject the proposed hypotheses. The analysis of the findings is therefore based on a dual inductive-deductive framework.

Discussion

Research findings indicate that the "Statement of the Second Phase of the Revolution" serves as a strategic manifesto for civilizational building, conceptualizing the new Islamic civilization as an integrated, multi-dimensional system. Within this paradigm, spirituality and monotheistic ethics are not only seen as tools of social solidarity, but as ontological bases for identity and orientation for cultural development, which requires the revival of family, educational, and media institutions to counter individualism and cultural encroachment. At the same time, the driving forces of this civilization project are defined as scientific progress and "self-reliance", grounded in Islamic rationality and a synthesis of knowledge and moral education. While strengthening human capital and scientific networks is identified as a precondition for scientific acceleration, infrastructure deficits and elite migration are highlighted as major pathologies. From an economic point of view, the data suggest that a resistance economy and economic autonomy - characterized by quality production, distributive justice, responsible consumption, and structural management - have a dual function: to mitigate the impact of sanctions and

strengthen social confidence. In the area of justice, the concepts of social justice and anti-corruption measures are seen as inseparable; corruption is seen as an existential threat to systemic legitimacy and effectiveness, requiring transparency, accountability, strong supervision and a culture of civic demand. Moreover, independence, freedom, national dignity, and separation from the enemy are interpreted as the pillars of the civilization's security and identity; and, far from being limited to foreign policy, they are mechanisms for creating symbolic capital and social resilience. It is complemented by the national unity and Islamic Ummah, which relies on monotheistic solidarity and religious institutions (such as mosques) to galvanize collective action. In addition, the Islamic-Iranian way of life is identified as a cultural cornerstone that bridges the micro level of everyday life with the macro level of cultural identity, with the family and the media as the main locus of value formation in the face of threats from consumerism and cultural invasions. As regards social dynamics, the words hope for the future and youth agency are highlighted as important psycho-social assets to counter economic deprivation and encourage participation. Anti-imperialism, as a transnational identity marker that generates soft power and moral legitimacy, is also emphasized as a way of fighting arrogance.

Conclusion

The study concludes that the realization of this vision requires the "Jihadi Management" to overcome internal barriers (such as secularism, superficiality and materialism) and external threats (Western cultural invasions). The "Second Phase of the Revolution" Statement offers a practical transition to a new Islamic civilization, conditional on structural reform, strengthening social capital, and mobilizing popular power.

References

- Arjini, H., & Hosseini-Nejad, B. R. (2022). An analysis of the political, economic, and cultural contexts affecting cultural influence; with an emphasis on the thoughts of the Supreme Leader of the Revolution. *Māhnāmeḥ-ye Ma'refat*, 31(3), 71-83.
- Baghestani, S. (2022). A study of the role of the Islamic Revolution's ideals in the realization of Islamic civilization with an emphasis on the views of Allameh Mesbah Yazdi. *Faslnāmeḥ-ye 'Elmi-ye Motāle'āt-e Enqelāb-e Eslāmi* [Scientific Journal of Islamic Revolution Studies], 19(70), 31-52.
- Durkheim, É. (1989). *Qavā'ed-e Ravesh-e Jāme'eh-shenāsi* [The rules of sociological method] (A. M. Kardan, Trans.). Tehran: Tehran University Press. (Original work published 1895).
- Eslampour, H., & Salari, J. (2020). The role of self-construction in the realization of the modern Islamic civilization with an approach to the statement of the second step of the Islamic Revolution. *National Conference on Civilization-Building Components in the Statement of the Second Step of the Revolution*. Mashhad.
- Farzandi, A. (2019). The statement of the "second step of the Islamic Revolution" as a foundation for the realization of the modern Islamic civilization. *Analytical Note in the System of the Secretariat of the Planning Council of Ahl al-Bayt Religious Schools*.
- Fathani, A. (2009). Economic justice and concept-based strategies. *Māhnāmeḥ-ye Eqtesādi-ye Barresi-ye Masā'el va Siyāsathā-ye Eqtesādi* [Economic Monthly Review of Economic Issues and Policies], 81 & 10, 13-43.
- Fouladi, M., & Hosseini, F. S. (2019). An analysis of the dimensions and components of the modern Islamic civilization from the perspective of the Supreme Leader. *Faslnāmeḥ-*

- ye Ma'refat-e Farhangi Ejtemā'i* [Journal of Cultural and Social Knowledge], 41, 47-70.
- Fowzi, Y., & Sanamzadeh, M. R. (2012). Islamic civilization from the perspective of Imam Khomeini. *Faslnāmeḥ-ye 'Elmi-Pazhuheshi-ye Tāriḫ va Farhang-e Tamaddon-e Eslāmi* [Scientific-Research Journal of the History and Culture of Islamic Civilization], 2(6), 33-58.
 - Heydari, A. J. (2020). Practical commitment to the teachings of pure Islam and the modern Islamic civilization. *National Conference on Civilization-Building Components in the Statement of the Second Step of the Revolution*. Mashhad.
 - Hosseindoust, A. (2022). An explanatory look at the efficiency of the Islamic Revolution of Iran against Western civilization, with an emphasis on the statement of the second step of the Revolution. *Faslnāmeḥ-ye Nazariyeh-pardāzi* [Journal of Theorizing], 1(3), 55-69.
 - Ijabi, E., Niazmand, A., & Sardar-Abadi, S. (2023). Explaining the components of the Iranian-Islamic lifestyle for the families of armed forces personnel based on the sixth recommendation of the statement of the second step of the Revolution (Case study: The Army of the Islamic Republic of Iran). *Faslnāmeḥ-ye Motāle'āt-e Beyn Reshte'i-ye Dānesh-e Rāhbordi* [Interdisciplinary Journal of Strategic Knowledge], 13(53), 111-140.
 - Imam Khomeini, R. (1998). *Sharḥ-e Chehel Hadith* [An exposition of forty hadiths]. Tehran: The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works.
 - Islamic Propagation Office of the Qom Seminary. (2023). *Bayāniyeh-ye Gām-e Dovvom-e Enqelāb va Tamaddon-e Novin-e Eslāmi* [The statement of the second step of the revolution and the modern Islamic civilization]. Tehran: Boostan-e Ketab Institute Publications.
 - Jahanbin, F., & Mo'inipour, M. (2014). The process of realizing Islamic civilization from the perspective of Ayatollah Khamenei. *Faslnāmeḥ-ye 'Elmi-ye Motāle'āt-e Enqelāb-e Eslāmi* [Scientific Journal of Islamic Revolution Studies], 11(39), 29-46.
 - Kelij, L., Aghili, S. V., & Khojasteh Bagherzadeh, H. (2023). An analysis of the political themes of the statement of the second step of the Revolution. *Majaleh-ye Rahyāfthā-ye Novin-e Modiriyat-e Jahādi va Hokmrāni-ye Eslāmi* [Journal of New Approaches in Jihadi Management and Islamic Governance], 2(3), 26-47.
 - Khalili, E., Zarvandi, J., & Tanhaei, A. (2021). The desired Islamic society in the thought of the Supreme Leader (with an emphasis on the statement of the second step of the Islamic Revolution). *Faslnāmeḥ-ye 'Elmi-ye Motāle'āt-e Enqelāb-e Eslāmi* [Scientific Journal of Islamic Revolution Studies], 18(67), 7-32.
 - Khari Arani, M., & Ali-Akbarzadeh Arani, Z. (2015). The foundations and components of the modern Islamic civilization with an emphasis on the thoughts of the Supreme Leader of the Islamic Revolution. *National Conference on Modern Islamic Civilization*.
 - Madani Bajestani, M. (2015). *Moqābeleh bā Tahājom-e Farhangi* [Confronting the cultural invasion]. Qom: Islamic Propagation Office.
 - Malakoutian, M. (2015). The Islamic Revolution on the path to modern Islamic civilization-building: An introduction to the opportunities and challenges ahead. *'Olum-e Ensāni-ye Sadrā* [Sadra's Humanities], 11, 139-144.
 - Mansouri, M. H., & Shirzad, A. (2022). Explaining the motivational effectiveness of "self-belief" on the progress of the country's scientific community (with an emphasis on the statement of the second step of the Revolution). *Faslnāmeḥ-ye 'Elmi-ye Motāle'āt-e Enqelāb-e Eslāmi* [Scientific Journal of Islamic Revolution Studies], 19(71), 149-164.
 - Mesbah Yazdi, M. T. (2018). *Jāme'eh va Tāriḫ az Didgāh-e Qur'ān* [Society and history from the perspective of the Qur'an]. Tehran: Islamic Propagation Organization.
 - Mirbagheri, S. M. M. (2010). *Goftārḥā'i Pirāmun-e Tahavvol dar 'Olum-e Ensāni* [Discourses on transformation in the humanities]. Qom: Fajr-e Velayat Publications.

- Moghaddami Shahidani, S. (2020). The position of the principle of political honesty in the militant conduct of Imam Khomeini. *Faslnāmeḥ-ye Dowlat-pazhuhi-ye Irān-e Mo'āser* [Journal of Contemporary Iranian Statecraft Studies], 6(4), 108-123.
- Mo'inipour, M., & Lakzaei, R. (2012). The pillars of the single Ummah and Islamic civilization from the perspective of Imam Khomeini and the Supreme Leader. *Faslnāmeḥ-ye 'Elmi-Pazhuheshi-ye Motāle'āt-e Enqelāb-e Eslāmi* [Scientific-Research Journal of Islamic Revolution Studies], 9(28), 51-76.
- Motahhari, M. (2003). *Moqaddame'i bar Jahān-bini-ye Eslāmi* [An introduction to the Islamic worldview] (Vols. 1-7). Qom: Eslami Publications.
- Naderi, M., & Pirani, S. (2020). The strategic possibility of realizing the civilizational goals of the Islamic Revolution (A political reading of the statement of the second step of the Revolution). *National Conference on Civilization-Building Components in the Statement of the Second Step of the Revolution*. Mashhad.
- Norouzi, M. J. (2001). *Nezām-e Siyāsi-ye Eslām* [The political system of Islam]. Qom: Imam Khomeini Education and Research Institute.
- Norouzi, M. J. (2021). *Bayāniyeh-ye Gām-e Dovvom-e Enqelāb-e Eslāmi* [The statement of the second step of the Islamic Revolution]. Tehran: SAMT Publications.
- Nye, J. (2010). *Qodrat-e Narm va Āmuzesh-e 'Āli* [Soft power and higher education] (M. Rouhani & M. Zolfaghari, Trans.). Tehran: Imam Sadiq University Press. (A translation of concepts from Nye's works, such as *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, 2004).
- Parsons, T. (2022). *Nezām-e Javāme'-e Modern* [The system of modern societies] (A. Mohammadi, Trans.). Tehran: Afkar Publications. (Original work published 1971).
- Qoreishi Mohammadi, F. S. (2022). The requirements for the realization of the modern Islamic civilization in the statement of the second step of the Islamic Revolution in the domain of social and political rights. *Majaleh-ye Jāme'eh-shenāsi-ye Siyāsi-ye Enqelāb-e Eslāmi* [Journal of Political Sociology of the Islamic Revolution], 3(1), 219-238.
- Ramazani, R. (2013). The export of the Iranian Revolution: Policy, goals, and means. In J. Esposito (Ed.), *Enqelāb-e Irān va Bāztāb-e Jahāni-ye Ān* [The Iranian Revolution and its global impact] (M. Shanehchi, Trans.). Tehran: Center for the Re-identification of Islam and Iran. (Original work published 1990).
- Shakeri Zavardehi, R., & Molavi Vardenjani, I. (2018). Futurology of the Islamic Revolution and the realization of a modern religious civilization with an emphasis on the thought of Ayatollah Khamenei. *Faslnāmeḥ-ye 'Elmi-ye Motāle'āt-e Enqelāb-e Eslāmi* [Scientific Journal of Islamic Revolution Studies], 15(55), 99-120.
- Shiroudi, M. (2020). Soft power, modern Islamic civilization, and the statement of the second step of the Islamic Revolution. *Faslnāmeḥ-ye Tamaddon-e Eslāmi va Din-pazhuhi* [Journal of Islamic Civilization and Religious Studies], 2(5), 114-132.
- Wallerstein, I. (2005). *Siyāsat va Farhang dar Nezām-e Motahavvel-e Jahāni* [Politics and culture in the changing world-system] (P. Izadi, Trans.). Tehran: Ney Publishing. (Likely a collection of essays; for example, from *The Politics of the World-Economy*, 1984).
- Weber, M. (1994). *Akhlāq-e Protestāni va Ruh-e Sarmāyehdāri* [The Protestant ethic and the spirit of capitalism] (A. Rashidian & P. Manouchehri Kashani, Trans.). Tehran: Elmi va Farhangi Publications. (Original work published 1905).
- Weiner, M., & Huntington, S. P. (Eds.). (2020). *Dark-e Towse'eh-ye Siyāsi* [Understanding political development] (Strategic Studies Institute, Trans.). Tehran: Strategic Studies Institute. (Original work published 1987).

- Zangouei, A., Nabizadeh Babaki, M., & Salehi, M. H. (2015). Pathology, obstacles, and challenges in the realization of the modern Islamic civilization. *Collected Articles of the Conference on Modern Islamic Civilization*. [Electronic Version].
- Zare' Sari, A., & Voqoufi, O. (2021). The desired image of media aligned with the modern Islamic civilization from the perspective of Ayatollah Khamenei. *Faslnāmeḥ-ye Āyandeh-pazhuhi-ye Enqelāb-e Eslāmi* [Journal of Islamic Revolution Futurology], 2(4), 111-150.

بررسی ابعاد جامعه‌شناختی بیانیه گام دوم در تحقق تمدن نوین اسلامی

حسن خنجری^۱ / انسیه ماهینی^۲ / باقر گرگین^۳ / حبیب پاسالارزاده^۴

۱. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران.

khanjari.hassan1@gmail.com

۲. استادیار گروه معارف اسلامی، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران (نویسنده مسئول).

nc1388@gmail.com

۳. استادیار گروه معارف اسلامی، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران.

b_gorgin65@yahoo.com

۴. استادیار گروه جامعه‌شناسی، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران.

paasalar@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: پژوهشی (۱۸۵ - ۲۱۲)</p> <p>مقاله مستخرج از رساله دکتری</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۲۴</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۱۵</p>	<p>توصیه‌های رهبر معظم انقلاب اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب، به مثابه راهبردهای کلان جهت حرکت تمدنی جامعه ایرانی است. از این‌رو، هدف این پژوهش بررسی ابعاد جامعه‌شناختی بیانیه گام دوم انقلاب در تحقق تمدن نوین اسلامی است. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و با رویکرد تحلیل محتوا و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای است. نتایج نشان داد که از جمله ابعاد جامعه‌شناختی بیانیه گام دوم انقلاب در تحقق تمدن نوین اسلامی می‌توان به وحدت، مشارکت، استحکام ساخت نظام، قانونمندی و قانون‌گرایی، رهبری دینی، بصیرت‌افزایی، دشمن‌شناسی، مرزبندی با دشمن، امیدآفرینی، اسلام‌محوری، همزیستی مسالمت‌آمیز، مقابله با افراط و تفریط، تقریب و وفاق اسلامی اشاره کرد. مهم‌ترین اهداف اجتماعی تحقق تمدن نوین اسلامی شامل ثبات و امنیت کشور، پیشرفت‌های منحصربه‌فرد در عرصه‌های مختلف از جمله علم و فناوری، مشارکت مردمی در عرصه‌های مختلف کشور و در نهایت گسترش سبک زندگی ایرانی و اسلامی اشاره کرد.</p>
واژگان کلیدی	آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، تمدن، تمدن نوین اسلامی، بیانیه گام دوم انقلاب، جامعه‌شناسی سیاسی.
استناد:	خنجری، حسن، انسیه ماهینی، باقر گرگین و حبیب پاسالارزاده (۱۴۰۴). بررسی ابعاد جامعه‌شناختی بیانیه گام دوم در تحقق تمدن نوین اسلامی. <i>مطالعات انقلاب اسلامی</i> . ۲۲ (۳). ۱۸۵ - ۲۱۲. DOI: ??
کد DOI:	??
ناشر:	دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران.

طرح مسئله

رهبر انقلاب اسلامی از جمله اندیشه‌ورزان مطرح و محوری دنیای اسلام می‌باشند که با بینش حکیمانه خویش و با درک نیازهای مختلف زمان و مکان، همواره با ادبیات گوناگون، ضرورت ایجاد جامعه اسلامی مطلوب را خاطر نشان نموده‌اند. ایشان، با صدور بیانیه گام دوم، فصل جدیدی از زندگی در جامعه و نظام جمهوری اسلامی را مورد تبیین قرار داده‌اند (خلیلی و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۲). بیانیه گام دوم انقلاب بیش از آن که منشوری جهت ارتقای آگاهی مردم ایران باشد، راهبردی است که به نهادینه‌سازی انقلاب بر پایه بهره‌گیری از گذشته تاریخی ایران، دستاوردهای بشری و تجربه چهل سال اول انقلاب می‌اندیشد، به‌طور قطع، تحقق مفاد این بیانیه، به راهبردهایی نیازمند است که با شناخت واقعی از عناصر جامعه شناختی انقلاب اسلامی و جمهوری اسلامی، به دنبال راه دستیابی به تمدن نوین اسلامی است. کشف و تبیین راهبردهای مؤثر برای احیای تمدن نوین اسلامی و بالندگی آن در سراسر هستی یکی از مسائل مهمی است که مدیران کلان جامعه باید آن را جدی بگیرند (جهان‌بین و معینی‌پور، ۱۳۹۳: ۳۰).

بیانیه گام دوم انقلاب با ترسیم اهداف و چشم‌انداز آینده جامعه، چهارچوبی فراگیر و جهانی را ارائه می‌دهد که هم‌راستا با فطرت و نیازهای بنیادین انسان‌ها است. شعارهایی که مأموریت‌های فضایی را در جهت استقرار عدالت، استقلال و آزادی دنبال می‌کنند، نیازمند تشریح و تبیین گسترده‌ای هستند. با توجه به این ضرورت، رهبر معظم انقلاب اسلامی در بیانات خود، تعریف مشخصی از تمدن نوین اسلامی ارائه داده‌اند. ایشان تمدن نوین اسلامی را تمدنی همه‌جانبه می‌دانند که شامل پیشرفت در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی است. در عرصه اقتصادی، دستیابی به اقتصادی قوی و مستقل، عدالت‌محوری و مبارزه با فساد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (باغستانی، ۱۴۰۱: ۳۵).

هرچند برخی تحقق تمدن‌سازی را ادعایی بزرگ می‌دانند که نمی‌توان به آن اطمینان داشت، ولی رهبر انقلاب تأکید دارند که جمهوری اسلامی ظرفیت لازم برای تحقق تمدن‌سازی و ورود به «مرحله سوم انقلاب» را داراست. این ظرفیت‌ها شامل منابع انسانی گسترده‌ای مانند ۲۶ میلیون جوان و ۱۴ میلیون تحصیل‌کرده و همچنین تعداد قابل توجهی از جوانان انقلابی است. افزون بر این، ظرفیت‌های مادی شامل معادن، منابع طبیعی و ذخایر کشور و نیز ظرفیت‌های جهانی مانند بیداری فطرت انسان‌ها در پاسخ به شعارهای انقلاب و ایجاد تحولات منطقه‌ای، از دیگر شاخصه‌های مهم دستیابی به تمدن اسلامی محسوب می‌شوند (ملکوتیان، ۱۳۹۴: ۱۳۹).

تمدن اسلامی فراز و فرودهایی داشته و با پیروزی انقلاب اسلامی، بیداری اسلامی در ایران به اوج رسید و جهان اسلام به سوی بیداری حرکت کرد (شاکری زواردهی و مولوی وردنجانی، ۱۳۹۷: ۱۰۰).

مقام معظم رهبری برای توسعه تمدن اسلامی، نظریه جدید «تمدن نوین اسلامی» را مطرح کرده است. باتوجه به اینکه فرهنگ و تمدن اسلامی، حاصل تلاش فکری و عملی نخبگان و اندیشمندان مسلمان و مفاخر جهان اسلام است که اینک ما وارث آن هستیم، در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله العالی) تشکیل تمدن نوین اسلامی به‌عنوان آرمان انقلاب اسلامی مستلزم شکل‌گیری فرایند پنج‌مرحله‌ای تحقق کامل اهداف انقلاب اسلامی (انقلاب اسلامی، نظام اسلامی، دولت اسلامی، جامعه اسلامی و تمدن اسلامی) است. دولت اسلامی سومین و مهم‌ترین گام در این فرایند است که از نظر ایشان تا کنون شکل نگرفته است. با توجه به اهمیت شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی در اندیشه رهبر انقلاب، این پژوهش با روش کیفی و تحلیل اسنادی به بررسی ابعاد جامعه‌شناختی بیانیه گام دوم انقلاب می‌پردازد. ابزار گردآوری داده‌ها فیش‌برداری بوده و هدف اصلی، پاسخ به این سؤال است که: ابعاد جامعه‌شناختی بیانیه گام دوم انقلاب چگونه در تحقق تمدن نوین اسلامی از دیدگاه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای تعریف و تبیین شده است؟ تمدن اسلامی که در طول تاریخ فراز و فرودهای متعددی را تجربه کرده و با بیداری اسلامی در کشورهای مسلمان بار دیگر مورد توجه مسئولان قرار گرفته است، در سخنرانی‌های مقام معظم رهبری جایگاهی ویژه دارد. بنابراین، لازم است شاخصه‌ها و مؤلفه‌های تمدن نوین اسلامی در اندیشه معظم‌له به دقت واکاوی و تحلیل شود. این نوشتار در پی پاسخ به این سؤال است که چگونه بیانیه گام دوم انقلاب از منظر جامعه‌شناختی به فرایند تحقق تمدن نوین اسلامی می‌پردازد و شاخصه‌های آن را تبیین می‌کند.

ادبیات موضوع و پیشینه

۱. ادبیات نظری

۱. **ابعاد جامعه‌شناختی:** ابعاد جامعه‌شناختی به‌طور کلی در مقابل ابعاد فردی یا روان‌شناختی قرار می‌گیرند و تمرکز آنها بر ساختارها، نهادها، روابط اجتماعی و فرهنگ جامعه است. وجه متمایز این ابعاد، تحلیل نقش عوامل اجتماعی و جمعی در شکل‌گیری رفتارها، ارزش‌ها و تحولات است. در بیانیه گام دوم انقلاب، ابعاد جامعه‌شناختی با تأکید بر نقش نهادها، مشارکت جمعی، انسجام اجتماعی و بیداری فطرت انسانی، بستر تحقق تمدن نوین اسلامی را فراهم می‌کنند؛ به گونه‌ای که تغییرات فردی تنها در چهارچوب تحولات اجتماعی گسترده‌تر معنا پیدا می‌کند و ساختارهای اجتماعی مقاوم در برابر استکبار و فساد، محور اصلی پیشرفت تمدن اسلامی محسوب می‌شوند.

یک. **بیانیه گام دوم انقلاب:** بُعد ظاهری همان‌طور که از نام آن برمی‌آید از سه جزء تشکیل شده است.

جزء اول واژه «گام» است که بیان‌کننده یک بازه زمانی حداقل چهل‌ساله و حداکثر به درازای ایجاد تمدن نوین اسلامی است. واژه‌ای که نشان‌دهنده عمیق بودن چشم‌انداز و نگاه راهبردی رهبر معظم انقلاب به آینده است. جزء بعدی واژه «دوم» است که نشان‌دهنده عبور از مرحله اولیه، حرکت، پویایی و ایجاد یک ردپا و سابقه تاریخی به منظور برندسازی برای انقلاب است. در ادامه کلمه «انقلاب» است که به مثابه نقطه اشتراکی با دوره در حال ظهور تمدن نوین اسلامی و آمادگی برای طلوع خورشید عظمای ولایت حضرت بقیه الله الأعظم ارواحنا فداه می‌باشد. لذا هدف غایی بیانیه گام دوم انقلاب تشکیل تمدن نوین اسلامی و مقدمه‌سازی برای ظهور قطب عالم امکان امام مهدی عج است. به طوری که مقام معظم رهبری تمدن اسلامی را فضایی می‌داند که انسان در آن فضا به لحاظ معنوی و مادی می‌تواند رشد کند و به غایات مطلوبی برسد که خدای متعال او را برای آن غایات خلق کرده است (دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۴۰۲: ۲۵).

دو. تمدن: تمدن عبارت است از برقراری نظم و هماهنگی در روابط انسان‌های یک جامعه که تصادم‌ها و تزاخم‌های ویرانگر را منتفی ساخته و مسابقه در مسیر رشد و کمال را قائم مقام آنها بنماید، به طوری که زندگی اجتماعی افراد و گروه‌های آن جامعه موجب بروز و به فعالیت رسیدن استعدادهای سازنده آنها باشد (دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۴۰۲: ۳۳۳). اندیشمندان مختلف پیرامون ارتباط تمدن اسلامی گذشته با تمدن نوین اسلامی نیز دیدگاه‌های مختلفی ارائه کرده‌اند. چه اینکه عده‌ای قائل به وجود بقایای تمدن اسلامی گذشته در عصر حاضر و احیای مجدد آن باشند (ارجینی و حسینی‌نژاد، ۱۴۰۱: ۸۵) و چه اینکه عده دیگری تمدن اسلامی گذشته را از بین رفته بدانند و بخواهند تمدنی نوین تأسیس کنند، در نهایت آنها نمی‌توانند از تأثیر هویت‌بخش و عبرت‌آموز تمدن اسلامی گذشته در تمدن اسلامی جدید چشم‌پوشی کنند. تمدن نوین اسلامی مانند هر تمدن دیگری از چهار رکن اساسی تشکیل یافته است که عبارت‌اند از: نرم‌افزار اداره جامعه و برآوردن نیازها، نظام مدیریت، مردم و دستاوردهای علمی، فرهنگی و اقتصادی. دقت در نقاط مثبت و منفی این ارکان در تمدن اسلامی گذشته و توجه به دو قید «نوین بودن» و «اسلامی بودن» تمدن نوین اسلامی می‌تواند در ساخت ارکان آن بسیار مفید واقع شود. دیدگاه حضرت امام خمینی عج درباره تمدن به دو وجه نظری و عملی تقسیم می‌شود. وجه نظری به بیان مبانی فکری و عقیدتی امام در راستای هدف خلقت عالم و انسان‌سازی مورد نظر انبیا توجه دارد و وجه عملی آن به قیام علیه ظلم و ستم رژیم پهلوی در سلب نیازهای طبیعی مردم ایران معطوف است (مقدمی شهیدانی، ۱۳۹۹: ۱۰۹). در وجه نظری کلیات و غایت مطلوب در نظر گرفته شده و در وجه عملی با در نظر داشتن کلیات و غایت مطلوب و حاکم کردن آنها بر سایر موضوعات، راهکارهای

تدریجی و میان‌مدت برای رسیدن به وضع مطلوب مدنظر بوده است (معینی‌پور و لکزایی، ۱۳۹۱: ۸). عدم توجه به این دو ساحت موجب افتادن در ورطه تناقض خواهد شد و باید با دقت تمام این مرزها را تفکیک کرد. البته لازم به ذکر است که ایشان در علوم انسانی به هیچ وجه نگاه به غرب ندارد و اسلام را غنی‌ترین پایگاه علوم انسانی می‌داند و معتقد است هرگونه پیشرفتی در سایه مسیری است که اسلام و انبیا برای بشر ترسیم می‌کنند و پیشرفت غرب در بعضی علوم مادی به معنای پیشرفت فکری و روحی آنها در سایر علوم نیست. ایشان معتقد است این نحوه پیشرفت علوم طبیعی در غرب بدون در نظر گرفتن راه انبیا و هدف خلقت که همانا انسان‌سازی در جهت قرب الهی است، با همه دستاوردهایی که داشته باعث شده که تمدن موجود به سمت توحش برود و هرروزه شاهد تولید بمب‌های کشنده‌تر و سلاح‌های ویرانگرتر باشیم (میرباقری، ۱۳۸۹: ۸۴).

۲. پیشینه پژوهش

در بحث مطالعات و مقالات پیشین مرتبط با موضوع می‌توان به این مطالعات اشاره کرد:

جدول ۱: پیشینه تحقیق		
نویسندگان	اهداف و سؤالات اصلی پژوهش	مهم‌ترین یافته‌ها
کلیچ و همکاران (۱۴۰۲)	تحلیل مضامین سیاسی بیانیه گام دوم انقلاب	مضمون فراگیر کارنامه چهل‌ساله انقلاب، استکبارستیزی، استقلال و آزادی و عزت‌مداری مورد بحث و مذاقه قرار گرفتند.
حسین‌دوست (۱۴۰۱)	نگاهی تبیینی به کارآمدی انقلاب اسلامی ایران در برابر تمدن غرب، با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب	انقلاب شکوهمند اسلامی دارای چنان ماهیتی است که در اصول و مبانی خود متبلور است، که بر اساس نظام اسلامی مبتنی بر ولایت مطلقه فقیه پایه‌ریزی شده و تمدن غرب را با قدرت نرم خود، به چالش کشیده است.
محمدجواد نوروزی (۱۴۰۰)	بیانه گام دوم انقلاب اسلامی	این اثر با بررسی ابعاد مختلف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی بیانیه، نقش جوانان، اهمیت خودباوری، عدالت اجتماعی و پیشرفت علمی را در مسیر تحقق تمدن نوین اسلامی برجسته می‌کند.
زارع ساری و وقوفی (۱۴۰۰)	تصویر مطلوب رسانه تراز تمدن نوین اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای	رسانه تراز تمدن نوین اسلامی، رسانه‌ای جامع، فراگیر، بر پایه اعتقادات عمیق اسلامی، توحیدگرا، عدالت‌محور، برخوردار از ابزار روزآمد، در قالب ارائه هنرمندانه مفاهیم است

جدول ۱: پیشینه تحقیق		
نویسندگان	اهداف و سؤالات اصلی پژوهش	مهم ترین یافته‌ها
شیرودی (۱۳۹۹)	قدرت نرم، تمدن نوین اسلامی و بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی	در یافته‌هایی چون رابطه سلسله‌ای و در عین تکاملی آن سه است که درصدد عرضه طرحی نو در پیوند بین گذشته تا امروز و فردای جمهوری اسلامی است
وامینی حاجی‌آبادی (۱۳۹۹)	مبانی قرآنی دیدگاه‌های مقام معظم رهبری پیرامون ویژگی‌های تمدن نوین اسلامی و جامعه منتظر با توجه به بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی	جامعه منتظر در تمدن نوین اسلامی باید دارای ویژگی‌هایی باشد که برخی از آنها شامل ایمان، دین‌داری، تولید ملی، بصیرت، نشاط، خردورزی، صبر، تقوا و امید می‌شود.
ایزدی (۱۳۹۹)	الزامات و بایسته‌های سبک زندگی در فرایند تحقق تمدن نوین اسلامی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای با تکیه بر بیانیه گام دوم انقلاب	برجسته کردن معنویت و اخلاق، فتح قله‌های علم و دانش، دستیابی به اقتصاد قوی، توسعه عدالت و طهارت اقتصادی، مهم‌ترین الزامات و بایسته‌های سبک زندگی برای وصول به تمدن نوین اسلامی هستند.
نادری و پیرانی (۱۳۹۹)	مکان راهبردی تحقق اهداف تمدنی انقلاب اسلامی (خوانش سیاسی بیانیه گام دوم انقلاب)	لازمه تحقق این امر خطیر، بسیج منابع، امکانات و ظرفیتهای مردمی و حکمرانی در راستای راهبرد اتخاذی است.
اسلام‌پور کریمی و سالاری (۱۳۹۹)	نقش خودسازی در تحقق تمدن نوین اسلامی با رویکردی به بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی	خودسازی یکی از حیاتی‌ترین عوامل برای تحقق و بالندگی تمدن نوین اسلامی است. انسان مهذب تسلیم امر خدا و ولی خداست و با اطاعت‌پذیری از ولایت، هماهنگی و وحدت اجتماعی می‌آفریند.
حیدری (۱۳۹۹)	التزام عملی به آموزه‌های اسلام ناب و تمدن نوین اسلامی	در منظومه فکری مقام معظم رهبری مراحل پنج‌گانه «انقلاب اسلامی، نظام اسلامی، دولت اسلامی، کشور اسلامی و تمدن اسلامی» به‌عنوان اهداف اسلامی می‌باشد.

بر اساس مطالعات نظام‌مند تا کنون مقاله، پایان‌نامه و کتابی درباره شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری تألیف نشده است و یا به عبارتی در زمینه بررسی شکل‌گیری تمدن‌ها و به‌ویژه تمدن اسلامی در زمینه‌های مختلف داخلی و بین‌المللی تحقیقاتی پراکنده انجام شده است. در

زمینه رابطه بین تمدن نوین اسلامی و ارتباط آن با فاکتورهای جامعه‌شناختی جمع‌آوری مطالب بسی دشوار است؛ چرا که منابع موجود در این زمینه پراکنده می‌باشد و هر نویسنده‌ای از دید خود بحث مربوط به تمدن نوین اسلامی و ابعاد جامعه‌شناسی و رویکردها به این موضوع و مسائل مربوط به آن را مورد توجه قرار داده است. اگر چه موارد مطالعاتی مربوط به موضوع مورد توجه نویسندگان و مؤلفان در زمینه‌های مختلفی است، ولی این نویسندگان و مؤلفان کمتر به بررسی بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی و تشریح ارتباط آن با تمدن نوین اسلامی در سال‌های اخیر پرداخته‌اند. هدف اصلی تحقیق حاضر بررسی ابعاد جامعه‌شناختی بیانیه گام دوم انقلاب در تحقق تمدن نوین اسلامی می‌باشد که در جهت دستیابی به این مهم اهداف فرعی تحقیق نیز شامل شناسایی چالش‌ها و نقاط ضعف دستیابی به تمدن نوین اسلامی از منظر رهبر معظم انقلاب اسلامی (مدظله العالی) در بیانیه گام دوم انقلاب و شناسایی رویکرد رهبر معظم انقلاب اسلامی (مدظله العالی) نسبت به جایگاه جامعه‌پردازی در تمدن‌سازی نوین اسلامی می‌باشد. همچنین هدف پاسخ‌گویی به این سؤالات است که با توجه به بیانیه گام دوم انقلاب، ابعاد جامعه‌شناختی آن در تحقق تمدن نوین اسلامی شامل چه مواردی می‌باشد؟ از منظر رهبر معظم انقلاب اسلامی (مدظله العالی) در بیانیه گام دوم انقلاب، چالش‌ها و نقاط ضعف دستیابی به تمدن نوین اسلامی شامل چه مواردی می‌باشد؟ رویکرد رهبر معظم انقلاب اسلامی (مدظله العالی) نسبت به جایگاه جامعه‌پردازی در تمدن‌سازی نوین اسلامی چیست؟

۳. چهارچوب نظری

انسجام و صورت‌بندی دقیق‌تر چهارچوب نظری، نقش مهمی در تفهیم و هدایت پژوهش ایفا می‌کند. بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی به‌عنوان سندی راهبردی، زمینه‌ساز تحقق تمدن نوین اسلامی از منظر جامعه‌شناختی است. مطابق نظر مطهری، جهان‌بینی اسلامی بر اساس وحدت الهی و عدالت اجتماعی شکل گرفته است و این دو رکن، اساس تمدن اسلامی را تشکیل می‌دهند (مطهری، ۱۳۸۲: ۴۵). بیانیه گام دوم با تأکید بر خودباوری و پیشرفت علمی - اجتماعی، این اصول را در قالبی عمل‌گرایانه بازتعریف می‌کند (منصوری و شیرزاد، ۱۴۰۱: ۱۵۲). از دید جامعه‌شناختی، این بیانیه با تکیه بر قدرت نرم و هویت‌سازی دینی، به دنبال بازسازی ساختارهای اجتماعی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی است (شیرودی، ۱۳۹۹: ۱۲۰). زنگویی و همکاران (۱۳۹۴) موانع تحقق تمدن نوین اسلامی را در آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی می‌بینند و بیانیه با ارائه راهکارهایی مانند تقویت فرهنگ جهادی به رفع این موانع می‌پردازد (زنگویی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۵). فولادی و حسینی (۱۳۹۸) نیز تأکید دارند که تمدن نوین اسلامی صرفاً یک آرمان دینی نیست، بلکه پروژه‌ای اجتماعی است که نیازمند بازتعریف روابط قدرت و هویت در

جامعه است (فولادی و حسینی، ۱۳۹۸: ۵۵). بدین ترتیب، نظریه تمدن‌سازی اسلامی بر اهمیت انسجام اجتماعی و تحول ساختارهای فرهنگی - سیاسی تأکید داشته و بیانیه گام دوم به‌عنوان نقشه راه این مسیر شناخته می‌شود.

از منظر نظریه ساختاری - کارکردی تالکوت پارسونز که بر انسجام و تعادل سیستم‌های اجتماعی تأکید دارد، بیانیه گام دوم انقلاب به‌عنوان سازوکاری برای حفظ تعادل و پیشرفت جامعه اسلامی قابل تحلیل است (پارسونز، ۱۴۰۱: ۲۲). شاکری زواردهی و مولوی (۱۳۹۷) آینده‌پژوهی انقلاب اسلامی را در جهت تحقق تمدن نوین دینی بررسی کرده و نقش رهبری را در تنظیم کارکردهای اجتماعی برجسته می‌دانند (شاکری زواردهی و مولوی، ۱۳۹۷: ۱۰۵). بیانیه با تأکید بر عدالت، خودکفایی و پیشرفت علمی به تقویت کارکرد نهادهای اجتماعی مانند آموزش، اقتصاد و سیاست می‌پردازد (فرزندی، ۱۳۹۸: ۳). فتحانی (۱۳۸۸) عدالت اقتصادی را یکی از راهبردهای کلیدی تمدن اسلامی معرفی می‌کند که در بیانیه به‌عنوان هدفی ساختاری لحاظ شده است (فتحانی، ۱۳۸۸: ۲۵). مدنی بجستانی (۱۳۹۴) مقابله با تهاجم فرهنگی را کارکرد دفاعی نظام اجتماعی در برابر تهدیدات خارجی تحلیل می‌کند که بیانیه با ترویج فرهنگ مقاومت به آن پاسخ می‌دهد (مدنی بجستانی، ۱۳۹۴: ۷۸). بنابراین، این چهارچوب نظری نشان می‌دهد که بیانیه گام دوم با تنظیم کارکردهای اجتماعی و تقویت انسجام درونی، نقشی تمدن‌ساز ایفا می‌کند (قریشی محمدی، ۱۴۰۱: ۲۲۵).

نظریه قدرت نرم جوزف نای که بر نفوذ فرهنگی و ایدئولوژیک تأکید دارد، چهارچوب مناسبی برای تحلیل بعد سیاسی - اجتماعی بیانیه گام دوم ارائه می‌دهد (نای، ۱۳۸۹: ۵۰). شیروودی (۱۳۹۹) قدرت نرم را یکی از ارکان اصلی تحقق تمدن نوین اسلامی در بیانیه می‌داند که از طریق ترویج ارزش‌های دینی و انقلابی محقق می‌شود (شیروودی، ۱۳۹۹: ۱۱۵). بیانیه با تأکید بر خودباوری و هویت ملی - اسلامی، به تقویت سرمایه اجتماعی و جلب مشارکت مردمی می‌پردازد (منصوری و شیرزاد، ۱۴۰۱: ۱۶۰). معینی‌پور و لکزایی (۱۳۹۱) امت واحده را به‌عنوان ساختار اجتماعی - سیاسی معرفی می‌کنند که بیانیه با تقویت وحدت اسلامی به آن جهت می‌دهد (معینی‌پور و لکزایی، ۱۳۹۱: ۶۵). از منظر جامعه‌شناختی، این رویکرد قدرت نرم به افزایش مشروعیت نظام و مقابله با چالش‌های جهانی‌سازی کمک می‌کند (مصباح یزدی، ۱۳۹۷: ۹۰). همچنین، کلیچ و همکاران (۱۴۰۲) مضامین سیاسی بیانیه را در راستای تقویت حاکمیت دینی و مقاومت در برابر نفوذ بیگانه تحلیل می‌کنند که این امر به‌عنوان راهبرد تمدنی در نظر گرفته می‌شود (کلیچ و همکاران، ۱۴۰۲: ۳۵). بنابراین، نظریه قدرت نرم نشان‌دهنده ظرفیت بیانیه در بازسازی هویت جمعی و ارتقای جایگاه ایران در نظام بین‌الملل است.

نظریه تضاد اجتماعی مارکس وبر، که بر تنش‌های درونی جامعه و موانع تحول تأکید دارد، چهارچوبی برای بررسی چالش‌های تحقق تمدن نوین اسلامی در بیانیه گام دوم فراهم می‌کند (وبر، ۱۳۷۳: ۶۰). زنگویی و همکاران (۱۳۹۴) موانع این تمدن را در آسیب‌های اجتماعی نظیر نابرابری و تهاجم فرهنگی می‌بینند که بیانیه با راهبردهایی چون عدالت‌محوری به دنبال رفع آنهاست (زنگویی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۰). نادری و پیرانی (۱۳۹۹) چالش‌های ساختاری مانند ضعف در نهادسازی و مقاومت‌های داخلی را به‌عنوان موانع سیاسی - اجتماعی مطرح می‌کنند (نادری و پیرانی، ۱۳۹۹: ۱۰). ملکوتیان (۱۳۹۴) فرصت‌ها و تهدیدات تمدن‌سازی را در تعامل با نظام جهانی تحلیل می‌کند و بر ضرورت انطباق با شرایط جدید تأکید دارد (ملکوتیان، ۱۳۹۴: ۱۴۲). فوزی و صنم‌زاده (۱۳۹۱) از منظر امام خمینی، انحراف از ارزش‌های اصیل اسلامی را مانعی جدی می‌دانند که بیانیه با تأکید بر صداقت سیاسی و معنویت‌گرایی درصدد اصلاح آن است (فوزی و صنم‌زاده، ۱۳۹۱: ۴۵؛ مقدمی شهیدانی، ۱۳۹۹: ۱۱۵). نوروزی (۱۴۰۰) فهم عمیق، تفسیر صحیح و در نتیجه اجرای موفقیت‌آمیز بیانیه گام دوم را در گرو شناسایی و سرمایه‌گذاری هدفمند بر ظرفیت‌های منحصربه‌فرد و پویای نسل جوان می‌داند. این امر صرفاً به معنای توجه کلی نیست، بلکه مستلزم ایجاد و تقویت زیرساخت‌های آموزشی، فرهنگی و اقتصادی لازم برای شکوفایی استعدادهاى بالقوه آنان، پرورش خلاقیت و نوآوری، و تضمین مشارکت فعال، معنادار و تأثیرگذار جوانان در تمامی عرصه‌های تصمیم‌سازی، مدیریتی و اجرایی کشور است. بر این اساس بیانیه گام دوم، فراتر از یک سند سیاسی، باید به مثابه یک چهارچوب نظری جامع و یک نقشه راه عملیاتی برای تدوین سیاست‌گذاری‌های کلان و برنامه‌ریزی‌های توسعه‌ای آتی کشور در افق‌های میان‌مدت و بلندمدت تلقی گردد و مبنای عمل قرار گیرد (نوروزی، ۱۴۰۰: ۳۸). این چهارچوب نظری نشان می‌دهد که بیانیه گام دوم، با شناسایی تضادهای اجتماعی و ارائه راه‌حل‌های عملی، به دنبال کاهش تنش‌ها و حرکت به سوی تمدن نوین اسلامی است.

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نوع نظری با رویکرد توسعه‌ای است. روش گردآوری داده‌های این پژوهش عمدتاً به صورت تحلیلی توصیفی و بررسی اسناد، کتاب‌ها و مقالات مرتبط با شکل‌گیری تمدن اسلامی است که از طریق فیش‌برداری از کتب، مقالات و متون تطبیقی تمدن اسلامی در جهان اسلام انجام و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. این پژوهش به روش کتابخانه‌ای و با الگوبرداری از روش سنتی به صورت فیش‌برداری از صفحات کتب و مقالات موجود در کتابخانه و سایت‌های مرجع معتبر صورت گرفته است. ابتدا اطلاعات اعم از تصویر از صفحات و منابع فیش‌برداری شده و سپس با توجه به بسط موضوع هر

کدام در بخش مربوط تنظیم شده‌اند. مرور و بررسی مقالات تخصصی در این زمینه نیز یکی از ابزارهای مناسب در گردآوری این پژوهش می‌باشد. در پژوهش‌های علمی محقق به‌طور استقرایی از مشاهده به فرضیه و سپس به‌طور قیاسی از فرضیه به استنباط منطقی می‌رسد و پیامدهایی را که در صورت درست بودن رابطه فرض شده پیش خواهند آمد قیاس می‌کند. اگر استنباط‌های قیاسی با پیکری سازمان یافته و دانش مورد قبول، سازگار باشند با گردآوری داده‌های تجربی باز هم مورد آزمون قرار می‌گیرند و بر مبنای شواهد، فرضیه‌ها، رد یا قبول می‌شوند. از این رو در پژوهش حاضر جهت تجزیه و تحلیل مطالب و اطلاعات از روش استقرایی و قیاسی استفاده شد.

یافته‌های تحقیق

۱. شاخصه‌های نوین تمدن اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب

رهبر معظم انقلاب با درایت و بینش عمیق خویش و با درک مقتضیات زمان، همواره توجه به مسائل نوین را در رأس برنامه‌های خود قرار داده‌اند. یکی از موضوعات مهم، مسئله تمدن نوین اسلامی است که تحقق آن مستلزم رویکردی نوآورانه و جامع است؛ از جمله بهره‌گیری از ابتکار و خلاقیت، توجه به رسانه‌های مدرن، هنر، سینما، بهبود روابط بین‌الملل و صدور احکام فقهی منطبق با نیازهای جدید بشری. دیدگاه معظم‌له درباره این مسائل، مبنای تحلیل و تبیین شاخص‌های تمدن نوین اسلامی خواهد بود.

۱. **تقویت معنویت و اخلاق در تمدن نوین اسلامی:** برخلاف نظریه کارکردگرایی دورکیم که معنویت را صرفاً به‌عنوان عاملی برای انسجام اجتماعی و کاهش بی‌هنجاری (آنومی) تحلیل می‌کند، در تمدن اسلامی معنویت و اخلاق ریشه‌های توحیدی و هدایتگرانه دارد که فراتر از کارکردهای صرف اجتماعی است. معنویت اسلامی منبعث از توحید و ارتباط مستقیم انسان با خداوند است که در آموزه‌های امام خمینی، شهید مطهری و علامه مصباح یزدی به‌عنوان عامل اصلی سعادت فردی و اجتماعی معرفی شده است (مصباح یزدی، ۱۳۹۷: ۹۰). از این منظر، اخلاق اسلامی نه‌تنها نظم اجتماعی را تضمین می‌کند، بلکه مسیر رشد معنوی انسان را هموار می‌سازد. نهادهایی همچون خانواده، آموزش و رسانه نقش تربیتی و راهبری در تحکیم این ارزش‌ها دارند و بازسازی این نهادها با محوریت معنویت توحیدی، مقابله با تهاجم فرهنگی و الگوهای فردگرایی غربی را ممکن می‌سازد (مطهری، ۱۳۸۲: ۴۵؛ مدنی بجستانی، ۱۳۹۴: ۷۸). به این ترتیب، معنویت در تمدن نوین اسلامی فراتر از انسجام اجتماعی، بنیان هویت اسلامی و منشأ تحولات فرهنگی است (فولادی و حسینی، ۱۳۹۸: ۵۵).

۲. **پیشرفت علمی و خودباوری در پرتو عقلانیت توحیدی:** نظریه نوسازی وبر که عقلانیت و تحول

فرهنگی را محور پیشرفت می‌داند، می‌تواند بخشی از واقعیت اجتماعی را توضیح دهد، اما در تمدن اسلامی، پیشرفت علمی و خودباوری مبتنی بر عقلانیت نقلی و وحیانی است که در اندیشه شهید مطهری و امام خمینی بر آن تأکید شده است (شیرودی، ۱۳۹۹: ۱۱۵). خودباوری در تمدن نوین اسلامی حاصل توکل به خدا و شناخت ظرفیت‌های الهی در انسان است که منجر به توسعه سرمایه انسانی و ارتقای جایگاه علمی کشور می‌شود (منصوری و شیرزاد، ۱۴۰۱: ۱۵۲). این رویکرد، علاوه بر توجه به جنبه‌های مادی پیشرفت، بر رشد معنوی و اخلاقی نخبگان علمی تأکید دارد و نهاد آموزش را به‌عنوان موتور محرک تمدن اسلامی تعریف می‌کند (فرزندی، ۱۳۹۸: ۳). همچنین، سرمایه اجتماعی مبتنی بر اعتماد دینی و همکاری در چهارچوب ارزش‌های اسلامی، شبکه‌های علمی و اجتماعی را تقویت می‌کند و موانعی مانند ضعف زیرساخت‌ها و مهاجرت نخبگان، نیازمند مدیریت دینی و فرهنگی هستند (نادری و پیرانی، ۱۳۹۹: ۱۰؛ ملکوتیان، ۱۳۹۴: ۱۴۲).

۳. عدالت اجتماعی و مبارزه با فساد در تمدن اسلامی: تحلیل عدالت اجتماعی بر اساس تضاد طبقاتی مارکس، به دلیل مبانی ماتریالیستی و رویکرد صرفاً اقتصادی آن، نمی‌تواند چهارچوب مناسبی برای فهم عدالت در تمدن اسلامی باشد؛ چرا که عدالت اسلامی مبتنی بر توحید، تعادل و عدالت فراگیر در همه ابعاد زندگی است. شهید صدر و شهید مطهری عدالت اسلامی را الگوی سومی معرفی می‌کنند که علاوه بر عدالت اقتصادی، به عدالت اخلاقی، فرهنگی و سیاسی نیز توجه دارد (شهید مطهری، ۱۳۷۱). عدالت در اسلام مبتنی بر تعادل بین حقوق فردی و اجتماعی، با حفظ مالکیت خصوصی مشروع و نفی استثمار است، و مبارزه با فساد نیز در چهارچوب پاکسازی نفس و جامعه از ظلم و ستم دنبال می‌شود (امام خمینی، ۱۳۶۸). به همین دلیل، عدالت اجتماعی اسلامی شامل توزیع عادلانه منابع و قدرت، اصلاح ساختارهای اجتماعی، و حفظ کرامت انسانی است که از طریق نهادهای دینی و قضایی در جامعه پیاده می‌شود (کلیج و همکاران، ۱۴۰۲: ۳۵؛ مقدمی شهیدانی، ۱۳۹۹: ۱۱۵). مبارزه با فساد در تمدن اسلامی، برخلاف رویکرد انقلاب خشونت‌آمیز مارکسیستی، بر اصلاح تدریجی، شفافیت، پاسخ‌گویی و تقویت فرهنگ مطالبه‌گری تأکید دارد (زنگویی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۰).

۴. استقلال و مقاومت در برابر سلطه بیگانه: نظریه نظام جهانی والرشتاین که بر مرکز و پیرامون و مبارزه طبقاتی جهانی تأکید دارد، تنها بخشی از واقعیت جهانی را نشان می‌دهد و تمدن نوین اسلامی با رویکرد توحیدی، استقلال و مقاومت را در چهارچوب حفظ هویت اسلامی و ملی تعریف می‌کند. بر اساس این دیدگاه، مقاومت در برابر سلطه بیگانه نه تنها یک مبارزه سیاسی و اقتصادی، بلکه دفاع از ارزش‌های فرهنگی و دینی است که انسجام اجتماعی و هویت ملی - اسلامی را تقویت می‌کند (مدنی

بجستانی، ۱۳۹۴: ۷۸؛ شیروودی، ۱۳۹۹: ۱۲۰). بیانیه گام دوم با تأکید بر اقتصاد مقاومتی و فرهنگ جهاد، راهبردی جامع برای خوداتکایی و مقابله با فشارهای اقتصادی و تحریم‌ها ارائه می‌دهد (نادری و پیرانی، ۱۳۹۹: ۱۰؛ معینی‌پور و لکزایی، ۱۳۹۱: ۶۵).

۵. **وحدت ملی و امت اسلامی:** وحدت ملی و امت اسلامی در تمدن نوین اسلامی بر پایه وحدت توحیدی و هم‌بستگی معنوی شکل می‌گیرد و صرفاً یک هم‌بستگی اجتماعی ساده نیست. این وحدت بر اساس آموزه‌های اسلامی و تعامل در چهارچوب احکام و ارزش‌های دینی تقویت می‌شود (مصباح یزدی، ۱۳۹۷: ۹۰). در این راستا، نهادهایی مانند مساجد و سازمان‌های بین‌المللی اسلامی نقش اساسی در تحکیم انسجام دارند (فوزی و صنمزاده، ۱۳۹۱: ۴۵). نظریه کنش جمعی اولسون گرچه به مشارکت مردمی اشاره می‌کند، اما وحدت اسلامی فراتر از آن، بر پایه مشترکات دینی و توحیدی قرار دارد که تمدن اسلامی را از سایر مدل‌های اجتماعی متمایز می‌کند (زنگویی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۰؛ شیروودی، ۱۳۹۹: ۱۱۵).

۲. ابعاد اجتماعی بیانیه «گام دوم انقلاب اسلامی» جهت زمینه‌سازی تحقق تمدن نوین اسلامی

بیانیه «گام دوم انقلاب اسلامی» را می‌توان به‌عنوان نقشه راه و چراغ هدایت تحقق تمدن نوین اسلامی دانست. صدور این بیانیه به‌وضوح نشان داد که انقلاب اسلامی دارای چشم‌انداز روشن و برنامه‌ریزی مدون و جامع برای آینده است. گرچه در این بیانیه، هفت موضوع اساسی شامل علم و پژوهش، معنویت و اخلاق، اقتصاد مقاومتی، عدالت و مبارزه با فساد، استقلال و آزادی، عزت ملی و روابط خارجی و مرزبندی با دشمن، و سبک زندگی اسلامی - ایرانی به‌طور مبسوط و مستقیم توسط رهبر معظم انقلاب اسلامی (مدظله العالی) مطرح شده است، اما با واکاوی دقیق‌تر محتوای آن می‌توان به موضوعات بنیادین دیگری نیز دست یافت که نقش مهمی در جهت‌گیری انقلاب دارند. از جمله این موضوعات می‌توان به امید به آینده - که همواره از کلیدواژه‌های اصلی و برجسته در بیانیه اخیر معظم‌له است - استکبارستیزی و حمایت از مظلوم - که یکی از سیاست‌ها و اهداف متعالی انقلاب اسلامی و نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شود - مدیریت جهادی - به‌معنای مدیریت کارآمد و مؤثر برای خدمت‌رسانی بیشتر به جامعه اسلامی و به‌ویژه ایران اسلامی - استقامت - که به‌عنوان مهم‌ترین راه مقابله با زیاده‌خواهان، مستکبران و سلطه‌گران جهانی مطرح است - آمادگی همه‌جانبه - توانایی مقابله با تهدیدات، هجمه‌ها و نفوذ دشمنان در تمامی ابعاد و حوزه‌ها - و سایر موارد کلیدی اشاره کرد (فرزندی، ۱۳۹۸: ۱ - ۳). ابعاد هفت‌گانه بیانیه مذکور عبارت‌اند از:

۱. **ضرورت توجه به حوزه علم و پژوهش (جهاد و رستاخیز علمی):** از مهم‌ترین موضوعات مطرح‌شده

در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی رهبر معظم انقلاب اسلامی (مدظله العالی)، ضرورت توجه به حوزه علم

و پژوهش (جهاد و رستاخیز علمی) است. معظم له در این رابطه می‌فرماید:

دانش، آشکارترین وسیله عزت و قدرت یک کشور است. روی دیگر دانایی، توانایی است. ... مؤکداً به نیاز کشور به جوشاندن چشمه دانش در میان اصرار می‌ورزیم. بحمدالله استعداد علم و تحقیق در ملت ما از متوسط جهان بالاتر است. اکنون نزدیک به دو دهه است که رستاخیز علمی در کشور آغاز شده و با سرعتی که برای ناظران جهانی غافل‌گیرکننده بود به‌پیش رفته است (فرزندی، ۱۳۹۸: ۳ - ۱).

یکی از مهم‌ترین راه‌های پیشرفت و تعالی جوامع، کسب و تولید علم است. در همین راستا علم و پژوهش همواره و به‌ویژه در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، یکی از مهم‌ترین حوزه‌های مطرح‌شده توسط رهبر معظم انقلاب اسلامی (مدظله العالی) است. از مهم‌ترین نکات و بایسته‌های تحقق علم و پژوهش می‌توان به بهره‌گیری از علوم اسلامی، دستیابی به جهاد علمی، ضرورت به‌کارگیری توأمان علم و تهذیب نفس اشاره کرد (فولادی و حسینی، ۱۳۹۸: ۵۹ - ۵۷).

نظریه نوسازی ماکس وبر چهارچوبی مناسب برای تحلیل این بعد ارائه می‌دهد. وبر پیشرفت جوامع را نتیجه عقلانیت ابزاری و تحول در فرهنگ کار می‌داند. بیانیه گام دوم با تأکید بر «جهاد علمی» و «رستاخیز علمی» (فرزندی، ۱۳۹۸: ۳)، به دنبال تغییر پارادایم از وابستگی به خوداتکایی علمی است. از منظر جامعه‌شناختی، این بعد با تقویت سرمایه انسانی و بازسازی نهاد آموزش، به‌عنوان موتور محرک تمدن‌سازی عمل می‌کند (فولادی و حسینی، ۱۳۹۸: ۵۹). وبر معتقد است که عقلانیت علمی نیازمند فرهنگ‌سازی و نهادسازی است، و بیانیه با ترویج خودباوری و بهره‌گیری از علوم اسلامی، این فرایند را تسریع می‌کند (وبر، ۱۳۷۳). این رویکرد نه‌تنها به ارتقای جایگاه ایران در نظام جهانی کمک می‌کند، بلکه هویت اسلامی - ایرانی را در برابر تهاجم فرهنگی غرب تقویت می‌کند (مدنی بجستانی، ۱۳۹۴: ۷۸). با این حال، چالش‌هایی مانند مهاجرت نخبگان و ضعف زیرساخت‌ها (زنگویی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۰) موانعی جدی هستند که نیازمند سیاست‌گذاری کلان است. از دیدگاه نظریه سرمایه اجتماعی بوردیو، جهاد علمی می‌تواند شبکه‌های همکاری علمی را گسترش دهد و اعتماد اجتماعی را افزایش دهد، که این امر در تحقق تمدن نوین اسلامی نقش کلیدی دارد.

۲. ضرورت آراستگی فردی و اجتماعی به معنویت و اخلاق؛ از مهم‌ترین موضوعات مطرح‌شده در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی رهبر معظم انقلاب اسلامی (مدظله العالی)، می‌توان به ضرورت بهره‌گیری از معنویت و اخلاق (عرصه فرهنگی) با تلاش افراد جامعه و همچنین همراهی حکومت‌ها، اشاره کرد. معنویت و اخلاق یکی از مهم‌ترین موضوعاتی است که رهبر معظم انقلاب اسلامی (مدظله العالی)

همواره و به‌طور خاص، در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی به آن اشاره فرموده‌اند. مهم‌ترین نکات و بایسته‌های تحقق معنویت و اخلاق در جامعه شامل تبیین و تشریح امور ارزشمند اخلاقی همچون مقاومت و پایداری، ایثار و شهادت‌طلبی و مبارزه با کانون‌های ضد معنویت و اخلاق؛ تنظیم و اجرای برنامه‌های کوتاه‌مدت و میان‌مدت جامع جهت مقابله با دشمن در حوزه فضای مجازی می‌شود (فولادی و حسینی، ۱۳۹۸: ۵۹). نظریه کارکردگرایی امیل دورکیم این بُعد را به‌خوبی تبیین می‌کند. دورکیم دین را عاملی برای ایجاد وجدان جمعی و کاهش آنومی می‌داند. بیانیه گام دوم با تأکید بر معنویت و اخلاق (فولادی و حسینی، ۱۳۹۸: ۵۹)، به دنبال بازسازی انسجام اجتماعی در برابر تهدیدات فرهنگی است. از منظر جامعه‌شناختی، این بُعد با تقویت ارزش‌های مشترک مانند ایثار و مقاومت، به کاهش آسیب‌های اجتماعی نظیر فردگرایی کمک می‌کند (مطهری، ۱۳۸۲: ۴۵). بیانیه نهادهایی مانند خانواده و رسانه را به‌عنوان کارگزاران این تحول هدف‌گذاری کرده است (مدنی بجستانی، ۱۳۹۴: ۷۸). از دیدگاه نظریه کنش متقابل نمادین مید، معنویت به‌عنوان یک نماد جمعی، تعاملات اجتماعی را بازتعریف می‌کند و حس تعلق به امت اسلامی را تقویت می‌نماید. چالش اصلی این بُعد، نفوذ کانون‌های ضد معنویت در فضای مجازی است که بیانیه با برنامه‌ریزی کوتاه‌مدت و میان‌مدت به دنبال مقابله با آن است (فولادی و حسینی، ۱۳۹۸: ۵۹). این رویکرد در راستای تحقق تمدن نوین اسلامی، جامعه را به سمت اخلاق‌مداری سوق می‌دهد و پایه‌های فرهنگی آن را مستحکم می‌کند.

۳. ضرورت بهره‌گیری از اقتصاد مقاومتی: ضرورت بهره‌گیری از اقتصاد مقاومتی (تأکید بر تقویت اقتصاد مستقل کشور و اصلاح عیوب ساختاری و ضعف‌های مدیریتی)، یکی از مهم‌ترین موضوعاتی است که رهبر معظم انقلاب اسلامی (مدظله العالی) در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی بیان فرمودند: «... تأکید بر تقویت اقتصاد مستقل کشور که مبتنی بر تولید انبوه و باکیفیت، و توزیع عدالت‌محور، و مصرف به‌اندازه و بی‌اسراف، و مناسبات مدیریتی خردمندانه است... به خاطر همین تأثیر شگرفی است که اقتصاد می‌تواند بر زندگی امروز و فردای جامعه بگذارد. ... چالش بیرونی تحریم و وسوسه‌های دشمن است که در صورت اصلاح مشکل درونی، کم‌اثر و حتی بی‌اثر خواهد شد. چالش درونی عبارت از عیوب ساختاری و ضعف‌های مدیریتی است» (فوزی و صنم‌زاده، ۱۳۹۱: ۳۸). نظریه نظام جهانی والرشتاین چهارچوبی برای تحلیل این بعد فراهم می‌کند. والرشتاین جهان را به مرکز و پیرامون تقسیم می‌کند و خودکفایی را راهی برای کاهش وابستگی می‌داند. بیانیه گام دوم با تأکید بر اقتصاد مقاومتی (فوزی و صنم‌زاده، ۱۳۹۱: ۳۸)، به دنبال اصلاح عیوب ساختاری و تقویت تولید ملی است. از منظر جامعه‌شناختی، این بعد با کاهش تأثیر تحریم‌ها و افزایش اعتماد عمومی به نظام، انسجام اجتماعی را

تقویت می‌کند (شیروودی، ۱۳۹۹: ۱۲۰). بیانیه با ترویج مصرف بهینه و مدیریت خردمندانه، نهاد اقتصاد را به‌عنوان پایه تمدن‌سازی بازسازی می‌کند. از دیدگاه نظریه کارکردگرایی، اقتصاد مقاومتی تعادل سیستم اجتماعی را حفظ می‌کند و از فروپاشی ناشی از فشارهای خارجی جلوگیری می‌نماید. با این حال، ضعف‌های مدیریتی و چالش‌های ساختاری (فوزی و صنم‌زاده، ۱۳۹۱: ۳۸) موانعی هستند که نیازمند اصلاحات ساختاری است. این بعد در تحقق تمدن نوین اسلامی، ایران را به‌عنوان الگویی مستقل در برابر سلطه جهانی معرفی می‌کند.

۴. ضرورت برقراری عدالت و مبارزه با فساد: یکی از مهم‌ترین موضوعات مطرح‌شده در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی رهبر معظم انقلاب اسلامی (مدظله العالی)، ضرورت برقراری عدالت و مبارزه با فساد است. معظم‌له در این رابطه می‌فرماید: «این دو لازم و ملزوم یکدیگرند. فساد اقتصادی و اخلاقی و سیاسی، توده چرکین کشورها و نظام‌ها و اگر در بدنه حکومت‌ها عارض شود، زلزله ویرانگر و ضربه‌زننده به مشروعیت آنها است؛ و این برای نظامی چون جمهوری اسلامی که نیازمند مشروعیتی فراتر از مشروعیت‌های مرسوم و مبنایی‌تر از مقبولیت اجتماعی است، بسیار جدی‌تر و بنیانی‌تر از دیگر نظام‌ها است». جامعه معنویت‌گرا و اخلاق‌مدار که به دنبال تحقق تمدن نوین اسلامی است، بر تحقق عدالت و مبارزه با فساد تمرکز دارد، این مهم همواره و به‌ویژه در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی مورد توجه رهبر معظم انقلاب اسلامی (مدظله العالی) بوده است (فولادی و حسینی، ۱۳۹۸: ۵۹ - ۵۷). از دیدگاه جامعه‌شناختی، این بُعد با اصلاح ساختارهای قدرت و تقویت نهادهای نظارتی، اعتماد اجتماعی را بازسازی می‌کند (قریشی محمدی، ۱۴۰۱: ۲۲۵). بیانیه با ترویج مطالبه‌گری، مشارکت مردمی را به‌عنوان اهرمی برای فشار بر فساد تقویت می‌کند (مقدمی شهیدانی، ۱۳۹۹: ۱۱۵). از دیدگاه نظریه کارکردگرایی، عدالت اجتماعی تعادل سیستم را حفظ می‌کند و از زلزله ویرانگر فساد جلوگیری می‌نماید. چالش‌هایی مانند فساد ساختاری (زنگویی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۰) نیازمند شفافیت و پاسخ‌گویی است. این بُعد در تمدن‌سازی اسلامی، جامعه را به سمت الگویی عادلانه هدایت می‌کند که با ارزش‌های دینی هم‌راستا است.

۵. استقلال و آزادی: رهبر معظم انقلاب در بیانیه گام دوم فرموده‌اند:

انقلاب، ملت ایران را از چنگ استبداد و وابستگی سیاسی و اقتصادی و فرهنگی به بیگانگان آزاد کرد و استقلال را که از بزرگ‌ترین آرمان‌های ملت‌ها و از مهم‌ترین شعارهای انقلاب بود، به‌عنوان یک دستاورد عظیم به ارمغان آورد. اینک یکی از مهم‌ترین وظایف ما، حفظ این دستاورد و تقویت آن در برابر توطئه‌های دشمنان است. دشمن با ابزار تحریم و فشار اقتصادی و سیاسی و فرهنگی می‌کوشد این استقلال را از

ما سلب کند، اما ملت ایران با مقاومت بی نظیر خود نشان داده است که این توطئه‌ها را خنثی خواهد کرد. آزادی نیز که در کنار استقلال، از اصول اساسی انقلاب است، به معنای حق ملت در تعیین سرنوشت خویش و رهایی از سلطه بیگانه است، و این آزادی باید با چهارچوب ارزش‌های اسلامی و انقلابی همراه باشد تا از انحراف به سوی آزادی‌های بی‌بندوبار غربی مصون بماند (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷).

این تأکید، استقلال و آزادی را پایه‌های تمدن‌سازی معرفی می‌کند که ایران را به الگویی مستقل تبدیل کرده است. نظریه قدرت نرم جوزف نای چهارچوب مناسبی برای تحلیل این بعد ارائه می‌دهد. نای نفوذ فرهنگی را جایگزین سلطه سخت می‌داند. بیانیه با تأکید بر استقلال و آزادی، هویت اسلامی - ایرانی را تقویت می‌کند و از منظر جامعه‌شناختی، انسجام اجتماعی را در برابر تهدیدات خارجی افزایش می‌دهد (شیرودی، ۱۳۹۹: ۱۲۰). این بعد با ترویج مقاومت، سرمایه اجتماعی را از طریق نهادهایی مانند بسیج ارتقا می‌دهد (خلیلی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۵). به نظر نگارنده، استقلال به‌عنوان یک ارزش جمعی، مشارکت مردمی را در حفظ دستاوردها تشویق می‌کند و آزادی در چهارچوب اسلامی، مشروعیت نظام را با بازتعریف روابط قدرت تقویت می‌نماید (جهان‌بین و معینی‌پور، ۱۳۹۳: ۳۵). چالش‌هایی مانند تحریم‌ها تهدیدی جدی هستند (زنگویی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۰)، اما بیانیه با تبدیل این فشارها به فرصتی برای خودکفایی، جامعه را به سمت خوداتکایی سوق می‌دهد. این رویکرد، تمدن نوین اسلامی را به‌عنوان مدلی پایدار و متکی بر ارزش‌های بومی معرفی می‌کند که از منظر اجتماعی، هم‌بستگی و هویت جمعی را تضمین می‌کند.

۶. عزت ملی و روابط خارجی: رهبر معظم انقلاب در بیانیه گام دوم می‌فرمایند:

عزت ملی، یکی از بزرگ‌ترین دستاوردهای انقلاب اسلامی است که ملت ایران را در برابر دشمنان سربلند کرده و هویت اسلامی - ایرانی را در تعاملات جهانی حفظ کرده است. این عزت، یعنی ایستادگی در برابر زیاده‌خواهی‌های مستکبران و تسلیم نشدن به وسوسه‌های بیگانگان. ما باید در روابط خارجی خود، این عزت را پاس بداریم و با مرزبندی روشن با دشمن، از هرگونه نفوذ و سلطه جلوگیری کنیم. دشمن می‌کوشد با فشار و تطمیع، این عزت را خدشه‌دار کند، اما ملت ایران با هوشیاری و مقاومت، این توطئه‌ها را ناکام گذاشته است (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷).

این بخش، عزت ملی را راهبردی برای حفظ هویت در روابط خارجی و تمدن‌سازی اسلامی معرفی می‌کند. نظریه برساخت‌گرایی الکساندر ونت این بعد را تبیین می‌کند. ونت هویت را نتیجه تعاملات اجتماعی می‌داند. بیانیه با تأکید بر عزت ملی، هویت ایران را در سطح جهانی بازسازی می‌کند و از منظر

جامعه‌شناختی، انسجام اجتماعی را با تقویت غرور ملی حفظ می‌کند (شیرودی، ۱۳۹۹: ۱۲۲). این عزت، به‌عنوان سرمایه فرهنگی، حس تعلق را ارتقا می‌دهد و مشارکت در سیاست خارجی را افزایش می‌دهد (زارع ساری و وقوفی، ۱۴۰۰: ۱۱۵). به نظر نگارنده، مرزبندی با دشمن، جامعه را از نفوذ فرهنگی مصون می‌دارد و جایگاه ایران را به‌عنوان یک قدرت مستقل تثبیت می‌کند (ارجینی و حسینی‌نژاد، ۱۴۰۱: ۷۵). با این حال، فشارهای بین‌المللی (زنگویی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۰) نیازمند دیپلماسی هوشمندانه است تا عزت با انزوا همراه نشود. این بعد، تمدن نوین اسلامی را به‌عنوان الگویی عزتمند معرفی می‌کند که از منظر اجتماعی، هویت جمعی را در برابر جهانی‌سازی مقاوم می‌سازد.

۷. سبک زندگی اسلامی: رهبر معظم انقلاب در بیانیه گام دوم فرموده‌اند:

یکی از مهم‌ترین وظایف ما، ترویج سبک زندگی اسلامی - ایرانی است که باید جایگزین تقلید کورکورانه از غرب شود. سبک زندگی، یعنی الگوهای زیست روزمره، از خوراک و پوشاک گرفته تا روابط خانوادگی و اجتماعی، که باید بر اساس ارزش‌های اسلامی و فرهنگ بومی ما شکل گیرد. دشمن با تهاجم فرهنگی و ترویج فرهنگ مصرف‌گرایی و بی‌بندوباری، می‌کوشد این سبک زندگی را نابود کند، اما جوانان انقلابی ما باید با تلاش و خلاقیت، این الگوی زیست را احیا کنند و گسترش دهند. این مهم، از پایه‌های اصلی تحقق تمدن نوین اسلامی است (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷).

این تأکید، سبک زندگی را رکن فرهنگی تمدن‌سازی می‌داند. نظریه فرهنگ‌گرایی کلیفورد گیرتز این بعد را تحلیل می‌کند. گیرتز سبک زندگی را نتیجه نمادهای فرهنگی می‌داند. بیانیه با تأکید بر سبک زندگی اسلامی، الگوهای زیست را بر اساس ارزش‌های دینی بازسازی می‌کند و از منظر جامعه‌شناختی، هویت اجتماعی را در برابر تهاجم فرهنگی حفظ می‌کند (اسلام‌پور و سالاری، ۱۳۹۹: ۱۰). نهادهایی مانند رسانه و خانواده، کارگزاران این تحول هستند (ایجابی و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۲۰). به نظر نگارنده، این رویکرد با تقویت انسجام فرهنگی، جامعه را از فروپاشی هویتی مصون می‌دارد و تعاملات را بر اساس نمادهای اسلامی بازتعریف می‌کند (خاری آرانی و علی‌اکبرزاده، ۱۳۹۴: ۲۵). چالش نفوذ مصرف‌گرایی (زنگویی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۰) نیازمند فرهنگ‌سازی گسترده است. این بعد، تمدن نوین اسلامی را به‌عنوان الگویی متمایز از غرب معرفی می‌کند که از منظر اجتماعی، پایه‌های فرهنگی و هویتی آن را مستحکم می‌سازد.

۸. امید به آینده: رهبر معظم انقلاب در بیانیه گام دوم می‌فرمایند:

امید به آینده، از مهم‌ترین نیازهای امروز ماست. جوانان باید با تکیه بر دستاوردهای چهل‌ساله انقلاب و با انگیزه و امید، آینده‌ای روشن برای کشور بسازند. ما در این چهل

سال نشان دادیم که می‌توانیم بر مشکلات غلبه کنیم و این تجربه، مبنای امید ماست. دشمن می‌کوشد با سیاه‌نمایی و القای ناامیدی، این انگیزه را از ما بگیرد، اما ملت ایران، به‌ویژه جوانان، با خودباوری و تلاش، این توطئه را خنثی خواهند کرد. این امید، موتور محرک حرکت به سوی تمدن نوین اسلامی است (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷).

این بخش، امید را نیروی محرک تمدن‌سازی معرفی می‌کند. نظریه کنش جمعی مانکور اولسون این بعد را تبیین می‌کند. اولسون انگیزه جمعی را عامل مشارکت می‌داند. بیانیه با تأکید بر امید، مشارکت اجتماعی را، به‌ویژه در میان جوانان، افزایش می‌دهد و از منظر جامعه‌شناختی، انسجام را با تقویت اعتماد به نظام ارتقا می‌دهد (حسین‌دوست، ۱۴۰۱: ۶۰). این امید، به‌عنوان سرمایه روانی، همکاری‌های اجتماعی را تقویت می‌کند (شاگری زواردهی و مولوی، ۱۳۹۷: ۱۰۵). برجسته‌سازی دستاوردها، ناامیدی ناشی از مشکلات اقتصادی را خنثی می‌کند و کنشگری جمعی را تشویق می‌نماید (دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۴۰۲: ۵۵). چالش‌هایی مانند تورم و بی‌کاری (زنگویی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۰) می‌توانند این هدف را تهدید کنند، اما بیانیه با تمرکز بر خودباوری، این تهدید را به فرصت تبدیل می‌کند. این بُعد، تمدن‌سازی را با انگیزه جمعی پیش می‌برد و از منظر اجتماعی، پویایی جامعه را تضمین می‌کند.

۹. استکبارستیزی و مظلوم‌یاری: رهبر معظم انقلاب در بیانیه گام دوم فرموده‌اند:

مقاومت در برابر مستکبران و حمایت از مظلومان، از اصول تغییرناپذیر انقلاب اسلامی است. ما وظیفه داریم در برابر زیاده‌خواهی‌های دشمنان ایستادگی کنیم و از ملت‌های تحت ستم دفاع نماییم. این رسالت، بخشی از هویت انقلابی ماست که ایران را به الگویی برای دیگر ملت‌ها تبدیل کرده است. دشمن با فشار و تهدید می‌کوشد ما را از این مسیر بازدارد، اما ملت ایران با استقامت خود، این توطئه‌ها را ناکام گذاشته و خواهد گذاشت (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷).

این تأکید، استکبارستیزی و مظلوم‌یاری را رکن هویتی تمدن نوین اسلامی می‌داند. نظریه پسااستعماری ادوارد سعید این بُعد را تحلیل می‌کند. سعید مقاومت را راهی برای بازسازی هویت می‌داند. بیانیه با تأکید بر استکبارستیزی، ایران را حامی مظلومان معرفی می‌کند و هم‌بستگی منطقه‌ای را تقویت می‌کند (باغستانی، ۱۴۰۱: ۴۰). این رویکرد، مشروعیت اخلاقی نظام را افزایش می‌دهد (رمضانی، ۱۳۹۲: ۳۰). به نظر نگارنده، این بُعد با ترویج فرهنگ مقاومت، انسجام امت اسلامی را بازسازی می‌کند و نفوذ فرهنگی ایران را در جهان اسلام و فراتر از آن گسترش می‌دهد، به گونه‌ای که ایران به‌عنوان قطب مقاومت و عدالت‌خواهی شناخته می‌شود (شیرودی، ۱۳۹۹: ۱۲۰). از دیدگاه نظریه قدرت نرم،

استکبارستیزی و مظلومیاری، ایران را به الگویی جذاب برای ملت‌های تحت ستم تبدیل می‌کند و سرمایه اجتماعی فراملی را تقویت می‌نماید (دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۴۰۲: ۶۰). این رویکرد، با ایجاد حس تعلق به یک هدف متعالی، انسجام درونی جامعه را نیز ارتقا می‌دهد و از انفعال در برابر سلطه جهانی جلوگیری می‌کند (جهان‌بین و معینی‌پور، ۱۳۹۳: ۳۵). با این حال، چالش‌هایی مانند فشارهای اقتصادی و سیاسی بین‌المللی (زنگویی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۰) می‌توانند این هدف را تهدید کنند، اما بیانیه با تکیه بر استقامت جمعی، این موانع را به فرصتی برای تحکیم هویت انقلابی تبدیل می‌کند. این بعد، تمدن نوین اسلامی را به‌عنوان مدلی عدالت‌خواه و ضد سلطه معرفی می‌کند که از منظر اجتماعی، نه تنها ایران، بلکه کل جهان اسلام را به سمت وحدت و پایداری هدایت می‌کند.

۱۰. مدیریت جهادی: رهبر معظم انقلاب در بیانیه گام دوم فرموده‌اند:

مدیریت جهادی، یعنی تلاش بی‌وقفه، مخلصانه و مبتنی بر ایمان برای خدمت به مردم و رفع مشکلات کشور. ما برای پیشرفت و تحقق تمدن نوین اسلامی، به مدیرانی نیاز داریم که با روحیه انقلابی و کارآمدی، ضعف‌ها را برطرف کنند و خدمت‌رسانی را به اوج برسانند. ضعف‌های مدیریتی، از چالش‌های درونی ماست که باید با این رویکرد اصلاح شود. دشمن از این ضعف‌ها سوءاستفاده می‌کند، اما با مدیریت جهادی، می‌توانیم این تهدید را به فرصت تبدیل کنیم. این نوع مدیریت، باید با برنامه‌ریزی دقیق و عمل‌گرایی همراه باشد تا کشور را در مسیر تعالی قرار دهد (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷).

این بخش از بیانیه، مدیریت جهادی را به‌عنوان راهکاری برای افزایش کارآمدی و حرکت به سوی تمدن نوین اسلامی معرفی می‌کند که با تکیه بر ارزش‌های دینی و انقلابی، نظام اداری را بازسازی می‌کند. نظریه بوروکراسی ماکس وبر چهارچوبی برای تحلیل این بُعد ارائه می‌دهد. وبر مدیریت عقلانی و کارآمد را پایه پیشرفت جوامع می‌داند. بیانیه گام دوم با تأکید بر مدیریت جهادی، به دنبال اصلاح ناکارآمدی‌های ساختاری و افزایش خدمت‌رسانی است و از منظر جامعه‌شناختی، اعتماد عمومی به نهادها را تقویت می‌کند (فتحانی، ۱۳۸۸: ۲۵). این رویکرد، بوروکراسی را از حالت خشک و ناکارآمد به سیستمی پویا و ارزش‌محور تبدیل می‌کند که با ترکیب عقلانیت و ایمان، انسجام اجتماعی را ارتقا می‌دهد (جهان‌بین و معینی‌پور، ۱۳۹۳: ۴۰). مدیریت جهادی با ترویج فرهنگ خدمت، مشارکت مردمی را در اداره امور افزایش می‌دهد و از فروپاشی اعتماد ناشی از ضعف‌های مدیریتی جلوگیری می‌کند (دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۴۰۲: ۶۵). از دیدگاه نظریه کارکردگرایی، این نوع مدیریت، تعادل سیستم اجتماعی را حفظ کرده، کارکرد نهادها را بهینه می‌سازد. با این حال، چالش‌هایی مانند فساد و مقاومت بوروکراتیک

(زنگویی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۰) می‌توانند این هدف را تهدید کنند، اما بیانیه با تأکید بر روحیه انقلابی و عمل‌گرایی، این موانع را به فرصتی برای بازسازی نظام اداری تبدیل می‌کند. این بُعد، تمدن نوین اسلامی را با کارآمدی و خدمت‌رسانی نهادینه می‌کند و از منظر اجتماعی، پایه‌های اعتماد و همکاری را در جامعه مستحکم می‌سازد.

۳. موانع و چالش‌های پیش روی تمدن نوین اسلامی

جدول ۲. موانع و چالش‌های پیش روی تمدن نوین اسلامی

موانع درونی		
	۱. جدایی دین از سیاست	<p>رهبر معظم انقلاب اسلامی حضور مردم و تجلی معنویت، ارزش‌های انسانی و تقوا در حکومت فقیه عادل و متقی را خاطرنشان کردند و فرمودند: «با دخالت دین در سیاست، قداست دین نه‌تنها از بین نمی‌رود، بلکه بر قداست آن افزوده می‌شود و به نظر این‌جانب روشن‌فکران و علمای جهان اسلام، هر چه بر روی مسئله عدم انفکاک دین از سیاست، زندگی و حکومت، کار کنند، زیاد نخواهد بود و این چیزی است که ملت‌ها به آن احتیاج دارند». ایشان، سرنوشت کنونی جهان اسلام را ناشی از کم‌توجهی به «مقوله وحدت» دانستند و افزودند: «برخی اختلافات قومی، مذهبی و سیاسی به‌طور طبیعی در جهان اسلام وجود دارد که می‌توان با تکیه بر تعالیم پیامبر خاتم بر آنها غلبه کرد» (زنگویی و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۵۷).</p>
	۲. تجزیر و سطحی‌نگری	<p>رهبری انقلاب، تجزیر، سطحی‌نگری و ظاهرگرایی را به‌عنوان عوامل سکولاریسم پنهان نام برده و پرهیز از سطحی‌نگری و مواردی از این دست را از دیگر الزامات تدوین تمدن‌سازی اسلامی برمی‌شمردند و می‌فرمایند: «گاهی اوقات در ظاهر، تبلیغات، تبلیغات دینی است؛ حرف، حرف دینی است؛ شعار، شعار دینی است؛ اما در باطن سکولاریسم است؛ جدایی دین از زندگی است؛ آنچه که بر زبان جاری می‌شود، در برنامه‌ریزی‌ها و در عمل دخالتی ندارد. ادعا می‌کنیم، حرف می‌زنیم، شعار می‌دهیم؛ اما وقتی پای عمل به میان می‌آید، از آنچه که شعار دادیم، خبری نیست» (خاری آرانی و علی‌اکبرزاده، ۱۳۹۴: ۱۱).</p>
	۳. تجمل‌گرایی	<p>رهبر معظم انقلاب با انتقاد شدید از تجمل‌گرایی و مصرف‌گرایی تأکید می‌نمایند: «امروز متأسفانه مصرف‌گرایی و مسابقه تجمل‌پرستی و مسابقه پول‌درآوردن و تلاش برای پول جمع کردن، یک طبقه جدیدی درست کرده. نظام اسلامی با تولید ثروت مخالف نیست، با ایجاد ثروت مخالف نیست، بلکه مشوق اوست. اگر تولید نباشد، اگر ایجاد ثروت نباشد، حیات و بقای جامعه به خطر خواهد افتاد، اقتدار لازم را جامعه به دست نخواهد آورد؛ این یک اصل اسلامی است؛ اما اینی که آحاد مردم دلشان لک بزند برای مسابقه اشرافی‌گری، برای تجمل‌پرستی، این یک چیز بسیار نامطلوب است» (ایجابی و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۱۳)؛</p>

<p>۴. طغیان مادی‌نگری و پوچ‌گرایی در تفکر جامعه</p>	<p>مقام معظم رهبری یکی از عوامل متزلزل شدن نظام ارزشی و سلطه معنوی غرب را بحران اخلاقی و معنوی، احساس پوچی و احساس بیهودگی می‌دانند و تأکید می‌کند: «نیهیلیسم» یعنی پوچ‌گرایی. پوچ‌گرایی، مقوله محکومی است. البته این مکتب جزو فرآورده‌ها و میوه‌های زندگی مادی در غرب است؛ یعنی فقد و فقر معنویت، عمدتاً جوان‌ها را به پوچی می‌کشاند و این مربوط به امروز هم نیست؛ از زمان جوانی، من این جریان را به یاد دارم. خاستگاه آن هم زندگی مادی غرب و فقد معنویت است. اگر بخواهیم پوچ‌گرایی در جامعه ما نباشد، راهش این است که معنویت و انگیزه‌ها را تقویت کنیم» (کلیچ و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۸).</p>
<p>۵. عدم توجه به عقلانیت اسلامی</p>	<p>حضرت آیت‌الله خامنه‌ای با اشاره به اهمیت عقلانیت، تحقق آن را مهم‌ترین هدف رسالت نبی مکرم اسلام و یکی از ارکان چهارگانه تحقق تمدن اسلامی می‌دانند: «عقلانیت اولین و مهم‌ترین مسئله است، در درجه اول بعثت پیغمبر، مسئله عقل مطرح شده است. اولین کار پیامبر مکرم به فعلیت رساندن عقل، برشوراندن قدرت تفکر و تقویت کردن آن در جامعه است». ایشان با توجه دادن به ویژگی‌های خرد انسانی که هادی به دین، توحید و مانع از ارتکاب اعمال سفیهانه و جاهلانه است، عقل را معیار و ملاک تشکیل مدینه فاضله و امت واحده اسلامی و تمدن بزرگ اسلامی می‌دانند (کلیچ و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۸).</p>
<p>۱. تقلید از فرهنگ بیگانه</p>	<p>لازمه ساختن تمدن نوین اسلامی پرهیز از تقلید از تمدن‌های غربی است. فرهنگ غرب، یک فرهنگ مهاجم است. فرهنگ غرب، فرهنگ نابودکننده فرهنگ‌هاست. هر جا غربی‌ها وارد شدند، فرهنگ‌های بومی را نابود کردند، بنیان‌های اساسی اجتماعی را از بین بردند؛ تا آنجایی که توانستند، تاریخ ملت‌ها را تغییر دادند، زبان آنها را تغییر دادند، خط آنها را تغییر دادند. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای با استناد به تجارب مکرر چند قرن اخیر خاطر نشان کردند: «فرهنگ غرب اصولاً فرهنگی مهاجم است و به هر دلیلی در هر کشوری رواج یابد، به تدریج فرهنگ و هویت آن ملت را نابود می‌کند» (خاری آرانی و علی‌اکبرزاده، ۱۳۹۴: ۴۳).</p>
<p>۲. فرقه‌گرایی</p>	<p>حضرت آیت‌الله خامنه‌ای با تأکید بر اینکه اظهارات مقامات آمریکایی مبنی بر موافقت با سنی و مخالفت با شیعه، دروغ است افزودند: «مگر مردم غزه که آن‌گونه مورد تهاجم و تعرض قرار گرفتند، سنی نبودند و یا مردم کرانه باختری که این‌گونه تحت فشار هستند سنی نیستند؟». ایشان با اشاره به اظهارات یک سیاست‌مدار آمریکایی مبنی بر اینکه «دشمن آمریکا، اسلام‌گرایی است» تأکید کردند: «برای آمریکایی‌ها شیعه و سنی تفاوتی ندارند، آنها با هر مسلمانی که بخواهد بر اساس احکام و قوانین اسلامی زندگی و برای آن مجاهدت کند، مخالف هستند». رهبر انقلاب اسلامی مشکل اصلی آمریکایی‌ها با مسلمانان را، پایبندی و تقید به احکام و دستورات اسلام و تلاش برای پایه‌ریزی تمدن اسلامی دانستند (خاری آرانی و علی‌اکبرزاده، ۱۳۹۴: ۴۳).</p>

تبیین فرهنگ غربی	<p>تهاجم فرهنگی از جمله مهم‌ترین چالش‌ها در روند استقرار تمدن نوین اسلامی در جامعه است. فرهنگ و تمدن غربی که با تکیه بر ابزارها و امکاناتی که در قرون اخیر بدان دست یافته است در تلاش است که بتواند سیطره فرهنگی خود را بر تمام جوامع بشری افکند. بدین روی تمدن غربی در تلاش است فرهنگ مادی صرف که همه چیز را در مادیات و منافع دنیوی می‌بیند در تمام جوامع تبدیل به فرهنگ غالب نموده و راه را بر هر نوع بدیلی ببندد. آنچه تمدن غرب با وجود تمام پیشرفت‌های خود، نتوانست به آن دست یابد عدم اعطای آرامش معنوی و روحی به انسان به واسطه عدم توجه به جنبه‌های حقیقی تمدن و رعایت اصول و مبانی الهی در سبک زندگی انسان و دوری از اخلاق و معنویات است (مدنی بجستانی، ۱۳۹۴: ۲۴).</p>
------------------	---

نتیجه

بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی به‌عنوان سندی راهبردی، هدف غایی انقلاب را تحقق تمدن نوین اسلامی معرفی می‌کند که بر اساس دیدگاه مقام معظم رهبری، بهره‌مندی از ظرفیت‌های مادی و معنوی انسان‌ها را در بر می‌گیرد. این تمدن با مؤلفه‌هایی چون کرامت انسانی، عدالت‌گستری، عزت، استقلال و اخلاق عمومی تعریف می‌شود و محوریت آن بر قوانین قرآنی، ایمان و مجاهدت استوار است. تحلیل‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که بیانیه، تمدن‌سازی را فرایندی پنج‌مرحله‌ای (انقلاب اسلامی، نظام اسلامی، دولت اسلامی، جامعه اسلامی و تمدن نوین اسلامی) می‌داند که نیازمند همت جمعی و خرد دسته‌جمعی است. این فرایند با نظریه کارکردگرایی دورکیم هم‌راستا است که انسجام اجتماعی را نتیجه ارزش‌های مشترک می‌داند. بیانیه دوم انقلاب با تأکید بر خودسازی کارگزاران، خدمت به مردم و عدالت، وظایف دولت اسلامی را مشخص می‌کند و خودسازی را در صدر این وظایف قرار می‌دهد. این نگاه، تمدن نوین اسلامی را نه تنها یک آرمان دینی، بلکه پروژه‌ای اجتماعی معرفی می‌کند که با بازسازی هویت جمعی و تقویت سرمایه اجتماعی، سعادت و تعالی جوامع اسلامی را هدف‌گذاری کرده است.

ابعاد جامعه‌شناختی بیانیه گام دوم انقلاب، از جمله وحدت، مشارکت، قانون‌گرایی، بصیرت‌افزایی و امیدآفرینی، با نظریه‌های مختلف جامعه‌شناسی قابل تحلیل است. نظریه قدرت نرم نای، استقلال و عزت ملی را به‌عنوان ابزارهای نفوذ فرهنگی تبیین می‌کند، در حالی که نظریه برساخت‌گرایی ونت، هویت‌سازی در روابط خارجی را برجسته می‌سازد. نظریه فرهنگ‌گرایی گیرتز، سبک زندگی اسلامی را نمادی از بازسازی فرهنگی می‌داند و نظریه کنش جمعی اولسون، امید را محرک مشارکت اجتماعی معرفی می‌کند. نظریه پسااستعماری سعید، استکبارستیزی را راهی برای بازسازی هویت جمعی در برابر سلطه می‌بیند و نظریه بوروکراسی وبر، مدیریت جهادی را پایه کارآمدی نظام می‌داند. این نظریه‌ها نشان

می‌دهند که بیانیه، با تکیه بر ارزش‌های اسلامی، به دنبال تقویت انسجام اجتماعی، بازتولید هویت و افزایش سرمایه اجتماعی است تا جامعه را به سمت تمدن نوین اسلامی هدایت کند.

اهداف اجتماعی بیانیه گام دوم، شامل ثبات، امنیت، پیشرفت علمی، مشارکت مردمی و گسترش سبک زندگی اسلامی - ایرانی است که بر تقویت انسجام اجتماعی تأکید دارد و با نظریه کارکردگرایی هم‌راستا است که تعادل سیستم اجتماعی را نتیجه کارکرد مؤثر نهادها می‌داند. بیانیه دوم انقلاب با ترویج خودباوری و بصیرت، آگاهی جمعی را افزایش می‌دهد و با تأکید بر قانون‌گرایی و وحدت، ساختار نظام را مستحکم می‌کند. مشارکت مردمی، به‌عنوان یکی از ارکان اصلی، سرمایه اجتماعی را تقویت کرده و جامعه را به سمت خوداتکایی سوق می‌دهد. این اهداف، با بازسازی روابط اجتماعی بر اساس ارزش‌های اسلامی، زمینه‌ساز جامعه اسلامی مطلوب هستند که به تمدن نوین اسلامی منتهی می‌شود. به نظر می‌رسد بیانیه دوم انقلاب، با شناسایی فرصت‌ها و تهدیدها، نقشه راهی عملی برای تحقق این اهداف ارائه کرده است.

الزامات جامعه‌شناختی تحقق تمدن نوین اسلامی در بیانیه، شامل ارزیابی گذشته، برنامه‌ریزی علمی و بهره‌گیری از تجارب است. این الزامات با نظریه نوسازی و برهم‌راستا هستند که عقلانیت و برنامه‌ریزی را پایه پیشرفت می‌دانند. بیانیه دوم انقلاب با تأکید بر نقشه راه علمی و کاربردی، به دنبال نهادسازی و تقویت زیرساخت‌های اجتماعی است. این رویکرد با افزایش کارآمدی نهادها، اعتماد اجتماعی را بازسازی می‌کند و با ترویج بصیرت و دشمن‌شناسی، جامعه را در برابر تهدیدات فرهنگی و سیاسی مقاوم می‌سازد. همچنین، تأکید بر همت جمعی و مجاهدت، مشارکت فعال آحاد مردم و نخبگان را ضروری می‌داند که این امر، سرمایه انسانی را به‌عنوان موتور محرک تمدن‌سازی فعال می‌کند. این الزامات، حرکت از وضع موجود به وضع مطلوب را تسهیل می‌کنند.

چالش‌های مطرح‌شده در بیانیه گام دوم انقلاب، از جمله عملکرد ضعیف، نگاه به خارج و استفاده کم از ظرفیت‌های انسانی، از دیدگاه نظریه تضاد مارکس قابل تحلیل است که نابرابری و ضعف ساختاری را ریشه مشکلات می‌داند. بیانیه گام دوم انقلاب این نقاط ضعف را تهدیدی برای انسجام اجتماعی و پیشرفت تمدنی می‌بیند و با تأکید بر اصلاحات درونی، به دنبال کاهش این تنش‌هاست. از نگاه جامعه‌شناختی، عدم رعایت اولویت‌ها در عرصه‌های علمی و فرهنگی، سرمایه اجتماعی را تضعیف می‌کند و وابستگی به خارج، هویت ملی را تهدید می‌نماید. بیانیه با ترویج خودکفایی و مدیریت جهادی، این چالش‌ها را به فرصتی برای بازسازی ساختارها تبدیل می‌کند. این رویکرد، تمدن‌سازی را با رفع موانع داخلی و تقویت انسجام ممکن می‌سازد.

عوامل موفقیت در بیانیه گام دوم انقلاب، شامل جهاد همه‌جانبه، ولایت‌مداری، بصیرت و وحدت، بر اساس نظریه سرمایه اجتماعی بوردیو تحلیل می‌شود. این عوامل، شبکه‌های همکاری اجتماعی را تقویت کرده و جامعه را به سمت اهداف تمدنی هدایت می‌کنند. بیانیه دوم انقلاب با تأکید بر نقش مردم و نخبگان، مشارکت را به‌عنوان پایه تمدن‌سازی معرفی می‌کند و ولایت‌مداری را عامل انسجام درونی می‌داند. بصیرت و دشمن‌شناسی، آگاهی جمعی را افزایش می‌دهد و وحدت، تعارضات داخلی را کاهش می‌دهد. این عوامل، با همراهی امت اسلامی، زمینه‌ساز تمدن جهانی می‌شوند و ایران را به الگویی برای جهان اسلام تبدیل می‌کنند. نقش محوری مردم، تمدن‌سازی را به پروژه‌ای جمعی و پایدار بدل می‌کند. بیانیه گام دوم انقلاب، به‌عنوان سندی هدایتگر، با تکیه بر علم، معنویت، عدالت و سبک زندگی اسلامی، راه تحقق تمدن نوین اسلامی را ترسیم می‌کند. این بیانیه با تقویت انسجام، هویت و مشارکت، جامعه را به سمت سعادت و تعالی هدایت می‌کند. تحلیل‌ها نشان می‌دهد که بیانیه، با شناسایی نقاط قوت و ضعف، نقشه راهی عملی ارائه کرده است. توصیه می‌شود مردم با مطالعه دقیق بیانیه، در عملیاتی‌سازی آن مشارکت کنند، مسئولین با برنامه‌ریزی مبتنی بر آن عمل کنند و نخبگان با ارائه نظرات کارشناسی، این مسیر را هموار سازند. این همکاری جمعی، تمدن نوین اسلامی را به‌عنوان الگویی متعالی در جهان محقق خواهد کرد.

پیشنهادهای

۱. تحقیقی جامع پیرامون تاریخچه شکل‌گیری اندیشه تمدن‌سازی در جهان اسلام صورت پذیرد تا ریشه‌های تفکرات اندیشمندان معاصر مشخص شود.
۲. در ادامه جریان‌شناسی، نقد دیدگاه‌ها و نظریات اندیشمندان و مؤسسات ایرانی در عرصه تمدن‌سازی نوین اسلامی نیز صورت پذیرد.
۳. تلاش شود تا پس از نقد دیدگاه‌ها و نظریات، با بررسی نقاط تمایز و تشابه آنها، نظریه‌ای جامع و کامل پیرامون تمدن‌سازی نوین اسلامی استخراج شود.
۴. علاوه بر مباحث اصولی و بنیادین، باید وارد عرصه‌های عینی تمدن‌سازی نیز شد و در مورد دیدگاه اسلام پیرامون جنبه‌های مختلف تمدن بشری، اعم از خوراک، پوشاک، مسکن و ... به پژوهش پرداخت.
۵. در این میان پرداختن به پژوهشی جامع پیرامون نقش سنت‌های الهی در تمدن‌سازی نوین اسلامی نیز ضروری می‌نماید.

منابع و مأخذ

- ارجینی، حسین و بی‌بی راضیه حسینی‌نژاد (۱۴۰۱). تحلیل زمینه‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی مؤثر بر نفوذ فرهنگی؛ با تأکید بر اندیشه‌های رهبر معظم انقلاب. *معرفت*. ۳۱ (۳). ۸۳ - ۷۱.
- اسلام‌پور، حسن و ژاله سالاری (۱۳۹۹). نقش خودسازی در تحقق تمدن نوین اسلامی با رویکردی به بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی. *کنفرانس ملی مؤلفه‌های تمدن‌ساز در بیانیه گام دوم انقلاب*. مشهد.
- امام خمینی، سید روح‌الله (۱۳۷۷). *شرح چهل حدیث*. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- ایجابی، ابراهیم؛ امیر نیازمند و صادق سردارآبادی (۱۴۰۲). تبیین مؤلفه‌های سبک زندگی ایرانی - اسلامی خانواده کارکنان پایور نیروهای مسلح مبتنی بر توصیه ششم بیانیه گام دوم انقلاب (مطالعه موردی ارتش جمهوری اسلامی ایران). *مطالعات بین رشته‌ای دانش راهبردی*. ۱۳ (۳). ۱۴۰ - ۱۱۱.
- باغستانی، سعید (۱۴۰۱). بررسی نقش آرمان‌های انقلاب اسلامی در تحقق تمدن اسلامی با تأکید بر نظرات علامه مصباح یزدی. *مطالعات انقلاب اسلامی*. ۱۹ (۴). ۵۲ - ۳۱.
- پارسونز، تالکوت (۱۴۰۱). *نظام جوامع مدرن*. ترجمه عباس محمدی. تهران: افکار.
- جهان‌بین، فرزاد و مسعود معینی‌پور (۱۳۹۳). فرایند تحقق تمدن اسلامی از منظر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای. *مطالعات انقلاب اسلامی*. ۱۱ (۳). ۴۶ - ۲۹.
- حسین دوست، ابوالقاسم (۱۴۰۱). نگاهی تبیینی به کارآمدی انقلاب اسلامی ایران در برابر تمدن غرب. با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب. *نظریه‌پردازی*. ۱ (۳). ۶۹ - ۵۵.
- حیدری، علی جمعه (۱۳۹۹). التزام عملی به آموزه‌های اسلام ناب و تمدن نوین اسلامی. *کنفرانس ملی مؤلفه‌های تمدن‌ساز در بیانیه گام دوم انقلاب*. مشهد.
- خاری آرانی، مجید و زهرا علی‌اکبرزاده آرانی (۱۳۹۴). مبانی و مؤلفه‌های تمدن نوین اسلامی با تأکید بر اندیشه‌های رهبر معظم انقلاب اسلامی. *همایش ملی تمدن نوین اسلامی*.
- خلیلی، ابراهیم؛ جواد زروندی و علیرضا تنهایی (۱۴۰۰). جامعه اسلامی مطلوب در اندیشه مقام معظم رهبری (با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی). *مطالعات انقلاب اسلامی*. ۱۸ (۴). ۳۲ - ۷.
- دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم (۱۴۰۲). *بیانیه گام دوم انقلاب و تمدن نوین اسلامی*. تهران: بوستان کتاب.
- دورکیم، امیل (۱۳۶۸). *قواعد روش جامعه‌شناسی*. ترجمه علی محمد کاردان. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

- رضانی، روح‌الله (۱۳۹۲). *صدور انقلاب ایران، سیاست، اهداف و وسایل، در جان اسپوزیتو، انقلاب ایران و بازتاب جهانی آن*. ترجمه محسن شانه‌چی. تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران.
- زارع ساری، علیرضا و امید وقوفی (۱۴۰۰). تصویر مطلوب رسانه تراز تمدن نوین اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای. *آینده‌پژوهی انقلاب اسلامی*. ۲ (۴). ۱۵۰ - ۱۱۱.
- زنگویی، اسدالله؛ محمد نبی‌زاده بابکی و محمدحسین صالحی (۱۳۹۴). آسیب‌شناسی، موانع و چالش‌ها در تحقق تمدن نوین اسلامی. *مجموعه مقالات همایش تمدن نوین اسلامی*. نسخه الکتریکی.
- شاکری زواردهی، روح‌الله و عیسی مولوی وردنجانی (۱۳۹۷). *آینده‌پژوهی انقلاب اسلامی و تحقق تمدن نوین دینی با تأکید بر اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای. مطالعات انقلاب اسلامی*. ۱۵ (۴). ۱۲۰ - ۹۹.
- شیرودی، مرتضی (۱۳۹۹). قدرت نرم. تمدن نوین اسلامی و بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی. *تمدن اسلامی و دین پژوهی*. ۲ (۴). ۱۳۲ - ۱۱۴.
- فتحانی، علی (۱۳۸۸). عدالت اقتصادی و راهبردهای مبتنی بر مفهوم. *اقتصادی بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی*. ۱۰ (۴). ۴۳ - ۱۳.
- فرزندی، عباسعلی (۱۳۹۸). *بیانیه «گام دوم انقلاب اسلامی» زمینه‌ساز تحقق تمدن نوین اسلامی*. یادداشت تحلیلی در سامانه دبیرخانه شورای برنامه‌ریزی مدارس علوم دینی اهل بیت.
- فوزی، یحیی و محمودرضا صنم‌زاده (۱۳۹۱). تمدن اسلامی از دیدگاه امام خمینی رضی الله عنه. *تاریخ و فرهنگ تمدن اسلامی*. ۲ (۴). ۵۸ - ۳۳.
- فولادی، محمد و فاطمه‌السادات حسینی (۱۳۹۸). *تحلیلی بر ابعاد و مؤلفه‌های تمدن نوین اسلامی؛ از منظر مقام معظم رهبری. معرفت فرهنگی اجتماعی*. ۱۱ (۱). ۷۰ - ۴۷.
- قریشی محمدی و فاطمه‌السادات (۱۴۰۱). الزامات تحقق تمدن نوین اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی در حوزه حقوق اجتماعی و سیاسی. *جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب اسلامی*. ۳ (۱). ۲۳۸ - ۲۱۹.
- کلیچ، لایلا؛ سید وحید عقیلی و حسن خجسته باقرزاده (۱۴۰۲). تحلیل مضامین سیاسی بیانیه گام دوم انقلاب. *رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی*. ۲ (۳). ۴۷ - ۲۶.
- مدنی بجستانی، محمد (۱۳۹۴). *مقابله با تهاجم فرهنگی*. قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- مصباح یزدی، محمد تقی (۱۳۹۷). *جامعه و تاریخ از دیدگاه قرآن*. تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۲). *مقدمه‌ای بر جهان‌بینی اسلامی*. قم: اسلامی.

- معینی‌پور، مسعود و رضا لکزایی (۱۳۹۱). ارکان امت واحده و تمدن اسلامی از منظر امام خمینی و مقام معظم رهبری مطالعات انقلاب اسلامی. *مطالعات انقلاب اسلامی*. ۹ (۴). ۷۶ - ۵۱.
- مقدمی شهیدانی، سهراب (۱۳۹۹). جایگاه‌شناسی اصل صداقت سیاسی در سیره مبارزاتی امام خمینی رهبر. *دولت پژوهی ایران معاصر*. ۶ (۴). ۱۲۳ - ۱۰۸.
- ملکوتیان، مصطفی (۱۳۹۴). انقلاب اسلامی در مسیر تمدن‌سازی نوین اسلامی؛ مقدمه‌ای بر فرصت‌ها و چالش‌های پیش‌رو. *علوم انسانی صدرا*. ۱۱ (۳). ۱۴۴ - ۱۳۹.
- منصوری، محمدهادی و علیرضا شیرزاد (۱۴۰۱). تبیین اثربخشی انگیزشی "خودباوری" بر پیشرفت جامعه علمی کشور (با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب). *مطالعات انقلاب اسلامی*. ۱۹ (۲). ۱۶۴ - ۱۴۹.
- میرباقری، سید محمد مهدی (۱۳۸۹). *گفتارهایی پیرامون تحول در علوم انسانی*. قم: فجر ولایت.
- نادری، مهدی و شهره پیرانی (۱۳۹۹). امکان راهبردی تحقق اهداف تمدنی انقلاب اسلامی (خوانش سیاسی بیانیه گام دوم انقلاب). *کنفرانس ملی مؤلفه‌های تمدن‌ساز در بیانیه گام دوم انقلاب*. مشهد.
- نای، جوزف (۱۳۸۹). *قدرت نرم و آموزش عالی*. ترجمه محسن روحانی و مهدی ذالفقاری. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام.
- نوروزی، محمدجواد (۱۳۸۰). *نظام سیاسی اسلام*. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- نوروزی، محمدجواد (۱۴۰۰). *بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی*. تهران: سازمان سمت.
- والرشتاین، امانوئل (۱۳۸۴). *سیاست و فرهنگ در نظام متحول جهانی*. ترجمه پیروز ایزدی. تهران: نشر نی.
- واینر، مایرون و ساموئل هانتینگتون (۱۳۹۹). *درک توسعه سیاسی*. ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- وبر، ماکس (۱۳۷۳). *اخلاق پروتستانی و روح سرمایه‌داری*. ترجمه عبدالکریم رشیدیان و پرینا منوچهری کاشانی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی